

Zvončari

Boldin, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:595347>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-03**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

Zvončari

Diplomski rad

Pula, veljača 2023.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

Zvončari

Diplomski rad

JMBAG: 0303079657, redoviti student

Kolegij: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Student: Filip Boldin

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Etnologija i antropologija

Znanstvena grana: Etnologija; Folkloristika

Pula, veljača 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Filip Boldin, kandidat za magistra Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 23. veljače 2024.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Filip Boldin, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj Diplomski rad pod nazivom „Zvončari“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 23. veljače 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Zvončarske skupine	4
2.1. Mići zvončari	11
2.2. Kako znanost tumači pokladne običaje	13
2.3. Narodna predaja na temu zvončara	15
2.4. Zvončarska himna	16
2.5. Zvončarski sastanci i udruge	19
3. Oprema zvončara	26
3.1. Zvona	26
3.2. Maska i ogavlje	27
3.3. Ovčja koža i balta	30
3.4. Odjeća zvončara	31
3.5. Povijesne grupe zvončara	32
4. Zvončari i marketing	35
5. Mantinjada – pusni običaj koji se u Rukavcu zapustio	39
6. Vrijeme pusta	41
7. Nasljedstvo, snaga i spolnost	44
7.1. Genetski faktor i nasljedstvo	46
7.2. Snaga i fizička sprema zvončara	49
7.3. Rivalstvo unutar zvončarske skupine	50
7.4. Nasilno ponašanje zvončara	51
7.5. Važnost hrane i pića	53
8. Pokladne skupine ostalih krajeva hrvatske	55
9. Zvončari kao brend	57
10. Zaključak	58
Literatura	61
Popis slika	62
SAŽETAK	63
SUMMAR	65

1. Uvod

Kvarner je regija u Hrvatskoj koja uključuje gradove poput Rijeke, Opatije i Krka. U ovom području postoje mnoge tradicije i običaji koji se vezuju za pokladne festivite. Pokladna tradicija na Kvarneru datira iz srednjega vijeka i slavi se u kasnom siječnju ili ranoj veljači. To je vrijeme kada se slavi karneval, a uključuje masovne parade, kostimirane procesije i plesne *partyje*. Jedan od najvažnijih simbola Kvarnera je „pokladna povorka“ ili „pokladna utrka“, koja se odvija tijekom cijelog vikenda. Ljudi se okupljaju u kostimiranim skupinama i nastupaju po ulicama, a publika ih bodri i plješće. Drugi važan dio pokladnog običaja na Kvarneru je „pokladni kralj“ ili „pokladna kraljica“, koji predstavljaju vrhunac cijele manifestacije. Oni su odabrani između kandidata koji su se prijavili i prikazuju svoju kreativnost i šarm tijekom cijelog vikenda. Uz sve ove aktivnosti, na Kvarneru se također slavi i „pokladna večera“, na kojoj se jedu specijaliteti poput fritula (služe se kao desert), a naravno, konzumira se i puno alkohola. Ukupno, pokladni običaji na Kvarneru su živopisna i uzbudljiva manifestacija koja okuplja ljude iz cijele regije i šire. To je prilika za zabavu, druženje i proslavu, a to je samo jedan od mnogih razloga zašto Kvarner treba posjetiti.

Pust, mesopust ili fašnik, bez obzira na to kako ovakve običaje nazivali diljem Hrvatske, na samom kraju svede se na određeni oblik prerusavanja koji gotovo nije zaobišao niti jednu civilizaciju još od antičkih Grka i Rimljana. U kvarnerskom kraju maskiranje i prerusavanje djevojaka i mladića sastavni je dio kulture i baštine. Sam period pusta pomičan je te povezan s Uskrsom. Riječki karneval kao gradski oblik održavanja maskiranja najstariji je karneval u Republici Hrvatskoj te slovi za jedan od najvažnijih i najposjećenijih svjetskih karnevala. No ovaj završni rad neće se odnositi na važnost maškara i karnevala za grad Rijeku već će u potpunosti biti posvećen području Kastavštine te kulturnim tradicijama toga kraja. U posljednjih pola stoljeća, područje Kastavštine zahvatio je snažan val socijalno-ekonomskih promjena. U ovome periodu kreće i potpuni zaokret u odnosu prema političkim, ali i društvenim pitanjima te sukladno s time možemo zaključiti kako je pojam Kastavština, kako geografski tako i društveno transformiran, a samom transformacijom ovoga kraja uslijedila je i promjena u nekim tradicijama i pogledima ljudi. To je neizbježno utjecalo na promjenu i gubljenje nekih navika i običaja domaćeg stanovništva. Sam način života uvelike se razlikuje od nekadašnjeg, što je već jedan od razloga da se običaji prilagode novonastaloj situaciji.

Ovaj završni rad zamišljen je kao analiza pokladnih običaja, tradicija i maškaranih svetkovina na području Kastavštine te njihove promjene kroz godine te njihovu komparaciju.

Za provedbu već spomenutih analiza najveće značenje treba pridodati dvama autorima: Lidiji Nikočević u knjizi „Zvončari i njihovi odjeci” te Franji Šepiću - Bertinu s knjigom „Zvončari, partenjaki, feštari, maškare”. Ovi su autori ponajviše zaslužni za pregled i analizu bogate povijesne građe te njihovu materijalizaciju kroz ove dvije knjige. U prvom dijelu završnog rada pokušat ću pobliže geografski smjestiti područje Kastavštine, ali ga ujedno i odrediti administrativno kako bismo lakše pratili povijesne promjene ovoga područja. Nakon toga dolazimo do centralnog dijela završnog rada te možda i najvažnijeg dijela kulturne baštine ovoga područja – zvončara i zvončarskih skupina. S obzirom na dugu tradiciju zvončara te njihovu brojnost i ugled u ovom području, taj dio rada odlučio sam podijeliti u nekoliko najvažnijih dijelova. U prvom dijelu važno je kronološki smjestiti sam nastanak zvončara te genezu same tradicije zvončarstva. Nakon toga važno je skrenuti pažnju na odjeću i ukrase 6 zvončarskih maski te njihovo značenje nekada i danas. Nadalje, treba spomenuti i zvončarske ophode kao važan dio tradicije na području Kastavštine te razlike i sličnosti među istima. U posljednjim poglavljima završnog rada važno je izdvojiti i rukavačku maškaranu skupinu koja se odlikuje potpuno zasebnim maškaranim tradicijama. Na samom kraju spomenut ću vrlo važne projekte „Karneval kralj Europe 1” i „Karneval Kralj Europe 2” koji daju realnu sliku o tradicijama na području Rijeke i Kastavštine te nadopunjuje njegovu značajnost ne samo za Republiku Hrvatsku već i za kulturnu tradiciju starog kontinenta. Na kraju, pokušat ću sumirati sve dane analize te zaključiti kako se i na koji način mijenjala tradicija ovoga kraja te koliko važnu ulogu imaju u današnjem društvu. Jednako tako, sve dane analize pomoći će nam kako bismo zaokružili cijeli završni rad u smjeru očuvanja tradicije te njezinog prenašanja na nove naraštaje. Zvončari su već godinama predmet interesa šire javnosti, čemu u velikoj mjeri posreduju i mediji. Stručnjaci iz domene etnologije, antropologije i folkloristike također su se u više navrata njima bavili.

Pusne povorke, poznate i kao karnevalske povorke, tradicionalni su običaji koji se održavaju širom svijeta, obično prije početka razdoblja korizme. Postoji nekoliko razloga zbog kojih ljudi provode pusne povorke: Slavlje prije posta: Karneval je tradicionalno razdoblje veselja i zabave koje dolazi prije korizme, vremena pokore i odricanja u mnogim kršćanskim zajednicama. Karneval je posljednja prilika za uživanje u hrani, piću i zabavi prije početka posta. Oživljavanje tradicije: Karnevali su često duboko ukorijenjeni u lokalnoj kulturi i

tradiciji. Održavanje karnevalskih povorki pomaže u očuvanju starih običaja i kulturnog nasljeđa. Opuštanje i zabava: Karnevali pružaju ljudima priliku da se opuste, izraze svoju kreativnost kroz kostime i *maškaravanje* te uživaju u plesu, glazbi i drugim oblicima zabave. Izražavanje socijalnih i političkih stavova: U mnogim karnevalskim povorkama sudionici često koriste priliku da izraze svoje mišljenje o socijalnim, političkim ili ekonomskim pitanjima. Kroz alegorijske kostime ili satire, ljudi često kritiziraju ili se šale na račun aktualnih događanja. Turizam i lokalna ekonomija: Karnevali su često turističke atrakcije koje privlače posjetitelje iz drugih gradova i zemalja. Ova vrsta događanja također može potaknuti lokalnu ekonomiju kroz turističke aktivnosti, prodaju suvenira i hranu te smještajne usluge. Ukratko, pusne povorke su važan dio društvenog života mnogih zajednica, pružajući priliku za radost, izražavanje kreativnosti, očuvanje tradicije te izražavanje socijalnih i političkih stavova.

2. Zvončarske skupine

Pokladni običaji na Kvarneru su često povezani s običajima iz drugih dijelova svijeta, kao što su Venecija i Njemačka. Ove povezanosti se vide u kostimiranju, plesu i hrani. Na Kvarneru postoji i tradicija „pokladnog putovanja“. To je put kojim se kreću pokladne skupine i publika tijekom cijelog vikenda, kroz gradove i sela u regiji. Putovanje se obično završava velikim plesnim *partyjem* u nekom od gradova u regiji. Pokladna kultura na Kvarneru također podržava kreativnost i umjetnost. Postoje razne izložbe i radionice u regiji tijekom pokladnog vikenda, gdje ljudi mogu razvijati svoje vještine na području kreativnog dizajna i izrade kostima. Uza sve to, pokladni običaji na Kvarneru također imaju dugu tradiciju na području glazbe. Postoje posebne pjesme i melodije koje se pjevaju tijekom pokladnog vikenda, a uključuju zabavne i žive ritmove koji se mogu čuti diljem regije. Halubajski zvončari su jedinstveni dio pokladnog običaja u Hrvatskoj, posebice u istočnom dijelu Istre. To su tradicionalne pokladne skupine koje se sastoje od muškaraca koji nose zvončiće na pojasu, a njihovi kostimi obično su izrađeni od vune i krzna. Halubajski zvončari počeli su svirati još u 15. stoljeću kao dio običaja za zaštitu stanovništva od zlih duhova i bolesti. Danas, oni su jedna od najpopularnijih pokladnih skupina u Hrvatskoj, a njihove izvedbe postale su simbolom pokladnog običaja u regiji. Halubajski zvončari se pojavljuju tijekom pokladne sezone i sudjeluju u raznim pokladnim paradama i karnevalskim događanjima. Njihova glazba je vrlo energična i živahna, a publika ih obično bodri tijekom njihovih nastupa. Uza sve to, halubajski zvončari su i važan dio kulturne baštine Hrvatske. Njihova glazba, kostimi i običaji su uzorni primjeri tradicionalne pokladne kulture.

Kostimi halubajskih zvončara su poznati po svojim izuzetno kompleksnim i detaljnim kostimima, koji su obično izrađeni od vune i krzna. Kostimi su obično tamno plave ili crne boje, a uključuju i šešir i maske koje skrivaju identitet svakog člana skupine. Zvončići koje nose halubajski zvončari su simbol njihovog običaja i važan dio njihove izvedbe. Zvončići su izrađeni od bakra ili željeza, a njihovi tonovi su jedinstveni i prepoznatljivi. Halubajski zvončari su dio obreda koji su se razvili tijekom stoljeća kao način za zaštitu stanovništva od zla duhova i bolesti. Danas, njihovi nastupi su više zabavne prirode, ali i dalje su jedan od najvažnijih aspekata pokladnog običaja u regiji. Halubajski zvončari su čuvari tradicije i kulture. Oni čuvaju stoljetne običaje i pjesme, a njihova glazba i izvedbe su jedinstveni i nezaboravni dio hrvatske kulture. Isto su tako i važan dio zajednice. Njihovi nastupi su povezani s različitim lokalnim događanjima i festivalima, a oni su također poznati po svojem

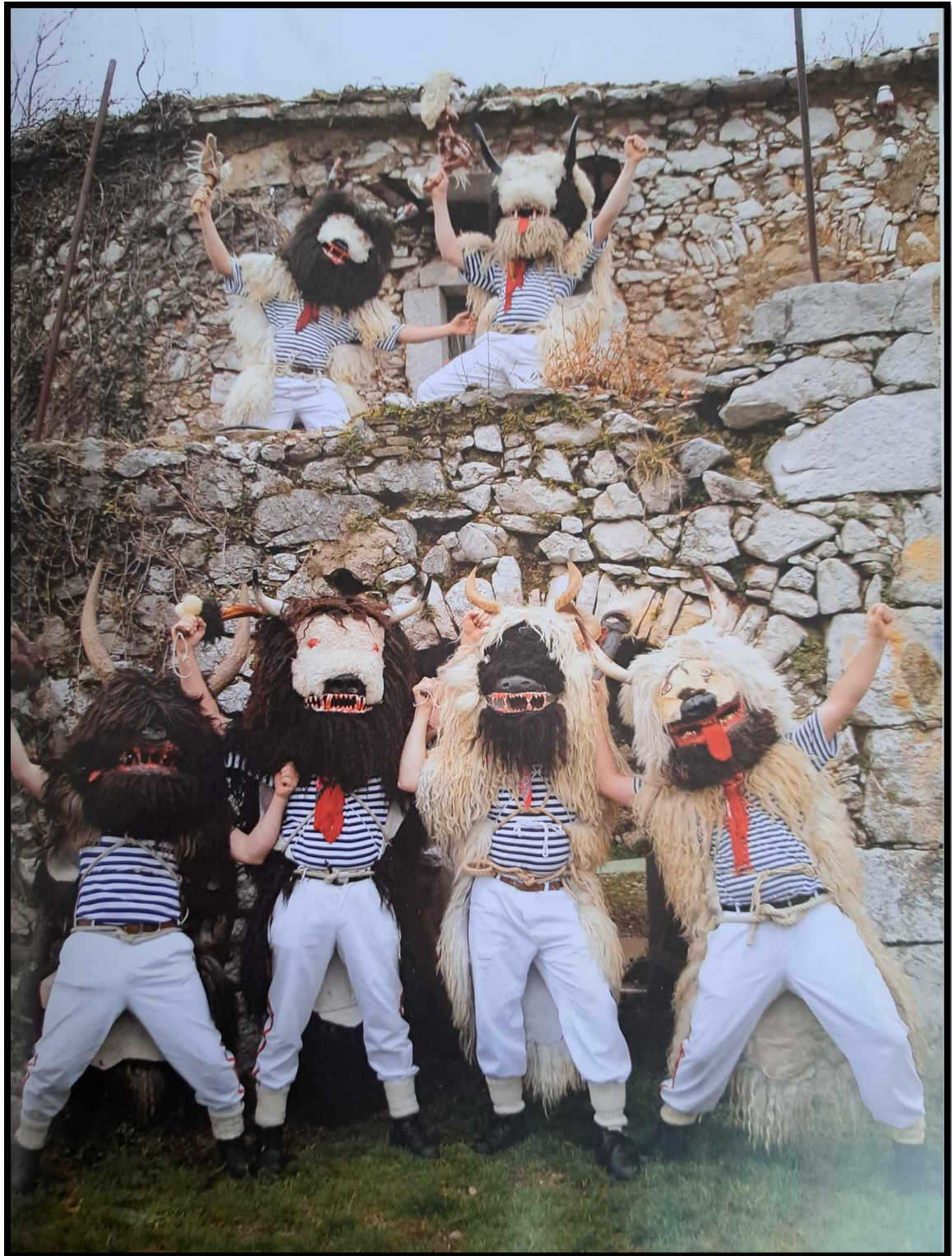
dobrotvornom radu i pružanju podrške u zajednici. Halubajski zvončari nose svoje zvončiće i obavljaju svoje obrede kako bi odbacili zle duhove i čuvaju sreću i blagostanje. Oni su simbol nade i zaštite, a njihovi nastupi su tradicionalno povezani s praznicima i važnim događanjima u zajednici. Halubajski zvončari su članovi lokalnih skupina koje su sastavljene od muškaraca različitih generacija. Oni su volonteri i obično uče svoje obrede i *zvončanje* od svojih starih, čuvajući tako stoljetnu tradiciju iz generacije u generaciju. Zvuk zvončića je jedinstven i nezaboravan, a kombinacija različitih tonova stvara jedinstveni i distinktivni zvuk. Zvuk zvončića može se čuti u širokom području, što ga čini dostupnim i važnim dijelom života mnogih ljudi u regiji. Halubajski zvončari obično nastupaju u skupinama od 6 do 12 članova, a njihove izvedbe su često dramatične i zabavne. Oni koriste svoje zvončiće, plesne pokrete i pjesme kako bi privukli pozornost i zabavili publiku. Halubajski zvončari su popularna atrakcija za turiste u regiji Kvarner. Ovi običaji su važan dio kulturnog turizma u regiji, a mnogi turisti dolaze da vide izvedbe i saznaju više o halubajskim zvončarima. U prošlosti, osobito prije Drugoga svjetskog rata, u njihovim se ophodima mogu prepoznati elementi koji ih približavaju sličnim ophodima u zapadnoj Kastavštini. Zadnja dva pusa dana i oni su nosili pepeo u čarapi i prosipali pepeo po prisutnima, osobito žene, što je prešlo u formu običaja šezdesetih godina prošlog stoljeća. Tada su se, kao primjerice i u Rukavcu, zvončari *zaletali* među njih i ostale prisutne. Još prije no što su imali tri zvona, postoji sjećanje da su u davnoj prošlosti nosili oko pasa i do pet ili čak šest zvona nešto manjeg volumena, kao zvonca za ovce ili krave.¹ I halubajski su zvončari obilazili zajedno sela s *feštarima* i *partenjakima*² koji su, kao primjerice u Žejanama, također potpuno nestali, potisnuti zvončarima. Zvončari su u to doba bili najčešće mladi, zdravi i neoženjeni ljudi, ali i *stareji jači mladići*.³ Jardas je isto tako kazao kako oni dečki koji su bili nešto slabiji u vidu fizičke spreme ne bi bili kompetentni za iznašanje takve „dužnosti“ te da bi bili ismijavani od strane drugih ljudi, a posebice zvončara. Kako je broj kandidata za ulogu zvončara bio vrlo ograničen, više je mladih ljudi preuzimalo ulogu upravo *partenjaka/feštara*. Odonda su se kriteriji za ulogu zvončara promijenili, a i nošenje jednog zvona podrazumijeva nešto drugačije pokrete tijela.

¹ Jardas, I. (1957.), *Kastavština: građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, str. 44.

² Ibid., str. 41 - 44.

³ Ibid., str. 43.

Sl.1. Skupina halubajskih zvončara pozira

Izvor: Slikao autor rada u knjizi „Halubajski zvončari“, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 205.

Sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća u grupi je bilo oko dvadeset do trideset zvončara. Uz njih su bili *komandanti* te par (dva do tri) *jajara* te uobičajene maske: medvjed sa svoja dva čuvara, vrag i dva lika koja nose i čuvaju lutku Pusta. Nerijetko bi se pridružile i maske prometnika – policajaca, doktora i bolničara te televizijskih snimatelja. Do *danaska* su se svi ti maskirani likovi zadržali, kao i zvončarska pratnja s muzikom, jedino što danas ima čak više od stotinu zvončara. Ulazeći u selo u koloni jedan po jedan, podignutih ruku, postupno formiraju spiralu, potom se zgusnu i još neko vrijeme komešaju u kolu. Zatim utihnu i skidaju masku. *Medvjed se zalijeće na žene, djevojke, imitirajući u vrlo slobodnim kretnjama i gestama čin obljuje, medvjedovi čuvari naizgled ga od toga odvrćaju, a zapravo mu pomažu. Vrag je najpokretniji, ruke su mu očađavljene i njima čađavi po licima promatrače, većinom djevojke i žene. Pri tom ispušta neartikulirane glasove, a medvjed oponaša stvarno glasanje medvjeda, dok njegovi čuvari izgovaraju riječi ljutnje.*⁴ Zvončari kreću sva tri posljednja pokladna dana, kada imaju svoje tradicionalne ophode, iz sela Marčelji. Prvi dan, u *Pusnu nedeju*, odlaze iz Marčelji u Gariće, Kliće, Globiće, Zorziće, Krasu, Lučiće, Saršone, Biškupe, Mladenice, Trtne, Juraše, Blažiće, Petrece, Tibljaše, Škurinje i potom u Rijeku na Riječki karneval. U pusni ponedjeljak idu iz Marčelji u Kose, Jardase, Brnčiće, Rudno, Krajevac, Jelušiće, Jelovičane, Turke, Banov Križ, Žegote, Kastav (u grad idu od 1949.), Jurčiće, Šporovu Jamu, Bane, Kudeje, Ference, Donje Sroke, Dovičiće, Brnase, Širole, Viškovo (Sv. Matej). Na sam dan Pusta iz Marčelji kreću u Mavre, Mavrovičino, Gornje Sroke, Vajane, Vozišće, Viškovo, Mariniće, Štefane, Pletence, Pehlin, Hoste, Drnjeviće, Pužiće, Trampov Breg, Bezjake, Milohne, Donje Juge, Gornje Juge, Fruičevo te Viškovo. Jedna od temeljnih razlika između ovih i svih ostalih zvončara (s izuzetkom grobničkih dondolaša) je u tome da okupljaju muškarce s cijelog područja općine Viškovo, a malim dijelom i općine Kastav. Dakle, ne radi se o muškarcima iz jednog sela, kao u drugim slučajevima, nego s čitavog velikog područja, šireg no što je samo Halubje.

Grobnički dondolaši su folklorna grupa iz Grobnika, koja se bavi tradicionalnom glazbom i plesom. Oni su poznati po svojoj energičnoj i živahnoj interpretaciji tradicionalnih melodija, koje su kombinirane s plesnim koracima i zabavnim koreografijama. Ovaj stil glazbe i plesa je već generacijama unatrag sastavni dio kulturne baštine Grobnika i šire regije. Grobnički dondolaši često nastupaju na raznim festivalima i događajima, gdje donose svoju veselu atmosferu i promoviraju tradicionalnu kulturu. Oni su jedinstveni u svijetu po svojoj

⁴ Kukurin, B. (1981.), *Usmeni narodni teatar na tlu Istre i Hrvatskog primorja*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 122.

interpretaciji *dondola*, tipičnog plesa u Hrvatskoj. Ukupno, grobnički dondolaši predstavljaju važan dio kulturnog nasljeđa Hrvatske i tradicije koja se prenosi s koljena na koljeno. Grobnički dondolaši često nastupaju u tradicionalnim nošnjama, što dodatno pojačava njihov autentični dojam i povezuje ih s njihovom kulturnom baštinom. Nošnje su izrađene po uzoru na one koje su se nosile u regiji prije nekoliko stoljeća i obično uključuju narodne haljine, šešire, muške kapute i ženske marama. Osim plesa i glazbe, grobnički dondolaši također su vezani za tradicionalne običaje i kulturne proslave u regiji. Na primjer, oni su česti dio obilježavanja blagdana i svadbi, gdje donose svoj entuzijizam i veselje. Grobnički dondolaši su također poznati po svojoj gostoprimljivosti i želji da podijele svoju kulturu s drugima. Oni su često dio međunarodnih kulturnih susreta i festivala, gdje se sastaju s drugim folklornim grupama i dijele svoje iskustvo i znanje. Osim nastupa i promoviranja tradicionalne kulture, grobnički dondolaši također imaju i pedagošku ulogu. Oni često rade s mladima, učeći ih tradicionalne plesove, melodije i običaje, čime se osigurava da se kulturno nasljeđe prenosi i sačuva za buduće generacije. Grobnički dondolaši su također angažirani u zajednici i često sudjeluju u humanitarnim akcijama i projektima. Oni su svjesni važnosti kulture i tradicije te su stoga posvećeni njihovom očuvanju i širenju. Grobnički dondolaši *obhajaju* područje Grobinščine, a kao stalni sudionici međunarodnog Riječkog karnevala jedan su od prepoznatljivih simbola grada Rijeke. Nose karakterističnu odoru, crvenu kariranu flanelnu košulju – *stomanju*, crne hlače - *brageše*, crne kožnate visoke cipele – postoli i debele bijele vunene čarape. Na glavi imaju ovčje krzno sa životinjskom lubanjom (bika ili brava) i rogovima - *krabuja*. Lice otkriveno i zacrnjeno čađom. Oko vrata crna marama. Ogrnuti su ovčjim krznom, a oko pojasa špagom privezanom na tri velika zvona - *dondolo*. U ruci drže drvenu žuntu – stilizirani buzdovan. Kreću se u paru, međusobno se udarajući u veliko zvono koje svaki od njih nosi vezano na leđima. U povorci slijede zastavu koju u pravilu nosi jedan od najstarijih članova udruge. Na red i formaciju pazi Meštar. Po potrebi može imati jednog ili više pomoćnika. Dondolaši ih u povorci na trasi bespogovorno slušaju i izvršavaju njihove zapovijedi. Prilikom svakog zaustavljanja dondolaši formiraju krug i to krećući se u smjeru obrnutom od kazaljke na satu, simbolizirajući povratak u neka davna vremena, povratak svojim korijenima. Krug ili kolo koje formiraju prirodna je obrambena formacija na otvorenom prostoru. U sredini kola vijori se barjak ili zastava koja simbolizira izvorne vrijednosti hrvatskog naroda, obitelj, dom i domovinu. Ujednačenim *dondolanjem* (zvonjenjem) u kolu iskazuju težnju ka skladnom i sigurnom životu, a podignutim rukama pokazuju odlučnost da brane povjerene im vrijednosti. Nakon kulminacije

u formi kola, ono se otvara, skidaju se maske da bi se vidjela ozarena lica dondolaša i da bi se nesmetano okrijepili i nazdravili svojim domaćinima. Nakon toga dondolaši zauzimaju početnu formaciju i nastavljaju svoj put ka sljedećoj postaji. Podrijetlo zvončara seže daleko u prapovijest. Vezani su za stočarske krajeve, što pokazuje i njihova oprema jer je prvobitna njihova zadaća bila tjeranje zlih duhova zime i poticanje novog proljetnog ciklusa. Naziv dondolaši proizlazi iz riječi *dondolo*, što u prijevodu znači „zvono”. Narodna predaja govori da su dondolaši potekli od pastira. Naime, u doba feudalizma tjerali su divlje šumske životinje od feudalčevih stada domaćih životinja i za to bili plaćeni. Stoga su morali što strašnije izgledati i stvarati veliku buku. Danas dondolaši predstavljaju čuvare običaja i tradicije. U vrijeme poklada ili mesopusta, bez obzira na vremenske prilike, obilaze u velikoj skupini sela svojega zavičaja prema davno utvrđenom rasporedu. Njihova je magijska funkcija danas u drugom planu. Svojim impresivnim scenskim nastupom prvorazredna su turistička atrakcija.

Žejanski i munski zvončari su skupine tradicionalnih zvončara koje dolaze s područja Žejana i Muna. Oni su poznati po svojim energičnim plesovima i glazbi, koja koristi zvona i druge tradicionalne instrumente. Zvončari su obično uključeni u kulturne i religijske proslave, gdje njihove plesne i glazbene izvedbe pridonose atmosferi veselja i radosti. Žejanski i munski zvončari također nastupaju na folklornim festivalima, a njihove izvedbe su uvijek dobro primljene od publike.⁵ Nošnje žejanskih i munskih zvončara također su posebno dizajnirane, sa živahnim bojama i tradicionalnim detaljima. One su dizajnirane kako bi odražavale tradiciju i kulturu regije i dodatno pojačavaju autentični dojam njihovih izvedbi. Žejanski i munski zvončari su također vezani za tradicionalne običaje i kulturne proslave u regiji. Njihovi nastupi su često dio proslava blagdana i svadbi, a oni su također angažirani u zajednici i sudjeluju u humanitarnim akcijama. Ukupno, žejanski i munski zvončari predstavljaju vrijedan dio kulturnog nasljeđa Hrvatske i predstavljaju simbol ljubavi prema tradiciji i kulturi.

Njihove plesne i glazbene izvedbe su uvijek pune energije i veselja, a njihova ljubav prema kulturi i tradiciji su nešto što ih čini jedinstvenima i nezaboravnima. Po mnogočemu žejanski i munski zvončari na Ćićariji predstavljaju posebnu varijantu ophoda sa zvonima. Nekad je tih zvončara u pokladnoj grupi bilo značajno manje nego danas – svega dva, rjeđe četiri.⁶ Kod munskih, ali i kod žejanskih zvončara, često se događa da ih se prilikom raznih smotra okupi

⁵ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 68.

⁶ Ibid.

nešto veći broj, ali kad je u pitanju ophod po istoimenim mjestima njihovih prebivališta Žejanama i Munama, tada ih bude tek četvorica.⁷ Stariji kazivači spominju manja i brojnija zvona oko pasa zvončara u prošlosti, kao i zaprašivanja žena pepelom, ali ne od strane zvončara, nego kao dio širih pokladnih praksi u papirnatim trakama i ukrasima. Postoje manje razlike u oglašljima žejanske i munske skupine zvončara. Između ostalih, Munci imaju šire papirnatih trakice, a njihovi šeširi ne sadržavaju umetnute trakice i razglednice, kao što je to slučaj kod zvončara iz Žejana.⁸ Obje skupine zvončara nose mornarske majice i bijele hlače. Na dan Pusta, obje grupe ophode sebi susjedno selo – Munci krenu u Žejane, dok Žejanci u Male i Vele Mune, a potom obilaze okućnice vlastitog sela. Prije nego što krenu obilaziti svoje selo od kuće do kuće, po povratku iz Malih i Velih Muna, žejanska grupa učini brzi krug po cijelom selu da bi svima pokazali dobivene darove. Dok se kreću od kuće do kuće i *pobiraju*, brzo trče, zajedno s cijelom grupom. Pred kućama poskakuju, nastojeći zvoniti usklađeno sa svojim parom. Upravo ta koordiniranost njihove zvonjave još je jedan element koji ih diferencira od ostalih grupa zvončara. Nakon nekoliko minuta zvonjenja, dok stoje ravnomjerno raspoređeni lijevo i desno od ulaza u kuću, prestaju, kako bi oblikovali kolo. U kuću ulazi *kapo* i *blagajnik* i pozdravlja ukućane, koji daruju jaja i slaninu koja se nabada na dugi metalni bodež. Ponekad, na zamolbu ukućana, i zvončari ulaze u kuću i tamo zvone. Premda je važna, ovdje se čini još i naglašenija uloga vođe, *kapota*, koji zviždukom svoje zviždaljke određuje tempo svojeg ophoda. Oba *kapota* svi bespogovorno slušaju jer je disciplina u ovom kontekstu ne samo poželjna kvaliteta pojedinačnog zvončara, nego i ona po kojoj se zvončari, ali i sama grupa u cjelini, vrednuje.⁹

Lipajski zvončari nalaze se u selu Lipa, koje se nalazi izvan granica Kastavštine poput već navedenih Muna i Žejana. Nalazi se blizu ceste koja vodi k Pasjaku, graničnom prijelazu sa Slovenijom. Premda su likovi zvončara (najčešće po dva u pokladnoj grupi) poznati u tradiciji okolnih sela poput Pasjaka¹⁰, u Lipi danas ne pamte da su zvončari tamo ikada postojali. Oni su se, međutim reaktivirali 2006. te se registrirali kao udruga.¹¹ Ophod u pusnu subotu ili nedjelju obuhvaća lipajski komun koji se osim Lipe odnosi djelomično i na susjedno selo Rupu, koje je u tom segmentu također uključeno u ovaj novo osmišljeni ophod. S njima su

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., str. 69.

¹⁰ Hrvatin, J. O. (2011.), „Pusni običaji liburnijskoga krasa. Sela Brdce, Šapjane, Pasjak, Rupa i Lipa“. u: *Zbornik Liburnijskog krasa*, Matulji: KUD „Danica“ Pasjak, Općina Matulji, str. 268.

¹¹ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 69.

pomiješana i djeca. Na taj način zvona zajedno nose otac i sin, susjedi i prijatelji. Domaćini ih dočekuju pred kućama, na mjestima zvanim *pošte*, gdje zvončari rade kolo te ih tamo nude jelom i pićem.¹² Nose jedno zvono, karirane košulje u zelenkastim tonovima i bijele hlače sa zelenom crtom sa strane (ovdje se navodno radi o inspiraciji šumom, s obzirom da žive u brdovitom, šumskom području, čija je tradicijska ekonomija bila vezana uz okolne šume). Oglavlje im donekle nalikuje *krabujosnicama* zvončara s teritorija općine Matulji (papirom presvučeni šešir utaknutih grančica smreke i nešto manja količina papirnatih cvjetova).¹³

2.1. Mići zvončari

Halubajski zvončari njeguju izvornu tradiciju našega kraja, jedinstven narodni običaj prepun simbolike ukorijenjen u svakoj halubajskoj kući i obitelji. Nošenje zvona u vrijeme poklada generacijama se prenosi s koljena na koljeno te se s ponosom ističu obitelji u kojoj su i djed i otac i sin članovi halubajskih zvončara. Stoga je suradnja škole i Udruge halubajskih zvončara poželjna, važna i značajna radi zajedničkih nastupa s učenicima tijekom školske godine. Zbog toga se već u najranijoj dobi učenici uključuju u zvončarsku skupinu te, osim tradicionalne ophodnje za vrijeme karnevala, članovi *mićih zvončara* sudjeluju i u brojnim školskim projektima. Na taj način škola promovira tradiciju i običaje, identitet i baštinu halubajskog kraja u županiji i cijeloj Hrvatskoj. Učenici, čiji roditelji nisu tradicionalno vezani za ove manifestacije, prema pravilima Udruge halubajskih zvončara, ne mogu biti članovi *mićih zvončara*. Zbog ljepote ove tradicije, često to kod njih izaziva tugu i nezadovoljstvo, ali pomažemo im shvatiti i prihvatiti pravila koja postavlja Udruga halubajskih zvončara. Zbog toga što svatko ne može biti zvončar, učeniku koji to jest daje dodatnu dimenziju ponosa, odgovornosti i obveze, što ga veže uz obiteljsku tradiciju čiji je on nasljednik i nositelj.

Škola, kao promicatelj narodnih običaja svojega kraja, pri svakom predstavljanju na smotrama, priredbama i manifestacijama ističe skupinu *mićih zvončara* koji su u svojim odorama neizbježan dio identiteta škole i Halubja. Zapaženi su nastupi *mićih zvončara* na Danima kruha koji se svake godine održavaju na Korzu u Rijeci. Na državnom natjecanju učeničkih zadruga Hrvatske, održanom u Kristalnoj dvorani hotela Kvarner u Opatiji, nastup *mićih zvončara* je sve prisutne oduševio. Sudjelovali su i na državnim smotrama Dani zahvalnosti za plodove zemlje u Belom Manastiru, Velom Lošinju, Starigradu kod Paklenice,

¹² Hrvatin, J. O. (2011.), „Pusni običaji liburnijskoga kraja. Sela Brdce, Šapjane, Pasjak, Rupa i Lipa“. u: *Zbornik Liburnijskog kraja*, Matulji: KUD „Danica“ Pasjak, Općina Matulji, str. 296.

¹³ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 69. - 70.

Vodicama, Vukovaru, Vinkovcima, Koprivnici, Krapini, Varaždinu i Čakovcu. Odjeća, koja je dio odore halubajskih zvončara: bijele hlače, prugasta majica, crveni rubac; podloga je i drugim skupinama izvannastavnih aktivnosti u školi. Takvu odoru koristi ritmička skupina na priredbama i u plesnim koreografijama. Zvončarska maska i *bačuka* dio su scene za mnoge školske priredbe, a kao obilježje pripadnosti kraju i njegovanju baštine, u atriju škole postoji stalni postav dviju drvenih skulptura zvončara. U svojim nastupima *mići zvončari* tradicionalno nastupaju na Dječjem karnevalu u Rijeci, Opatijskom karnevalu te na karnevalu u Viškovu. Na pusne dane u nedjelju, ponedjeljak i Pusni utorak obavezna su prethodnica starih halubajskih zvončara. Po svom nastupu i stilu isti su kao i stari zvončari. Imaju komandanta, Pusta, vruga i na taj način nam uvijek daju do znanja da se ne brinemo za budućnost halubajskih zvončara. Kao da nam poručuju: *užanca se neće zatrt*. Naravno da je izostanak s nastave na *pusni ponedjeljak i utorak* opravdan. Opravдали bismo i izostanak u srijedu da odmore bolna ramena i umorne noge, ali i ponosni i snažni zvončarići dođu na nastavu. Unatrag nekoliko godina organizira se u Marčeljima i smotra malih zvončara pod nazivom „Mići zvončari pul Marčeji“, koja je u međuvremenu prerasla u manifestaciju dostojnu ugleda halubajskih zvončara. Zbog značaja koji imaju u očuvanju baštine, halubajski zvončari su uvršteni na UNESCO-ov popis nematerijalne kulturne baštine. OŠ „Sveti Matej“ Viškovo jedna je od najvećih škola u Primorsko - goranskoj županiji, pohađa je 880 učenika u 34 razredna odjela. Od 1. do 8. razreda u skupinu *Mići zvončari* uključeno je 40 učenika i oni pridonose prepoznatljivosti škole u promidžbi kulture, običaja, baštine koja je duboko utkana u njima i kraju u kojem žive, a to uz pomoć i podršku svojih učitelja prenose i na ostale učenike.

Sl.2. Prikaz mićih zvončara

Izvor: <http://kvarnerski.com/mici-zvoncari-pul-marceji/>, 19. veljače 2023.

2.2. Kako znanost tumači pokladne običaje

Pokladni običaji u samom početku imaju apotropejsko tj. odvrćajuće značenje, tj. zaštitu od zlih duhova i sila. Ujedno je to i magičan čin u nastojanju da se te snage stave u službu čovjeka kako mu ne bi štetile i otežavale opstanak. Simbolika i smisao ovih običaja jest u prizivanju plodnosti, očišćenju od grijeha, ali i u pobjedi „dobra“ nad „zlom“ te „svijetla“ nad „tamom“. Običaji se održavaju u doba prijelaza zime u proljeće, što ukazuje na prastaro podrijetlo ove pojave, a ponavljaju se svake godine. Običaj je rasprostranjen duž cijelog panonskog, dinarskog i jadranskog područja, samo što se javlja u različitim oblicima i inačicama pokladnog prerusavanja. Maska je najvažniji predmet, ona je zastrašujuće groteskna, simbolizira magičan predmet u borbi protiv zlih duhova, odnosno demona. Riječ maska dolazi od francuskog *masque* (krinka, obrazina). Njezina vremenska i prostorna

rasprostranjenost seže čak u prapovijesno doba i nalazimo je već na pećinskim crtežima. Teško da je ikad na Zemlji postojala civilizacija koja nije poznavala masku. Na temelju svega možemo zaključiti da je prvobitna uloga maske ritualnog, odnosno magijskog karaktera. Po obliku i likovnom izrazu dijelimo ih u nekoliko osnovnih vrsta. Zoomorfne maske (životinjske maske), čija je osnovna karakteristika životinjsko lice sa životinjskim rogovima. Lice je obloženo kožom s prorezima za usta, nos i oči, kako bi zvončar mogao disati i vidjeti kroz samu masku. Čeljust takvih maski može se uzicom pomicati, zbog toga je ovdje nastao naziv *klockalica*. Kao uzor za takve maske često služe stilizirani likovi divljih, ali češće domaćih životinja. Fitomorfne maske (biljolike maske) su u hrvatskom etničkom području vrlo rijetke. Međutim, njihova je karakteristika u tome što su osnovni elementi takvih maski buketi, cvjetovi od raznobojnog krep – papira te grane stabla raznih vrsta. Teško je reći je li takvo saznanje o biljolikim maskama s područja Italije utjecalo na preobrazbu maske koju su rukavački zvončari nosili prije današnje *krabujosnice*. Činjenica jest da nakon dolaska Talijana u ove krajeve rukavački zvončari nisu smjeli nositi masku preko lica. Prema onome što je autoru djela *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Franji Šepiću – Bertinu, ispričao stari zvončar, pok. Zvanić Rubeša Jurinkin iz Trtni, rukavački zvončari su nosili na glavi slične maske kao i zvončari iz Halubja, izrađene od ovčje kože, kartona i raznih krpa te su bili vrlo zastrašujućeg izgleda. Maske s antropomorfnim i zoomorfnim elementima su maske koje imaju obrazinu kojoj su dodani rogovi, uši i nos, tj. *gubica*, te liku daju životinjski izraz. Promatrajući ostale elemente prerašavanja, može se uočiti prilično velika sličnost, kao što su ogrtači od životinjske kože, oko pojasa obješena zvona ili *klepke*, bijele gaće, opanci s remenom i sl. Pojedini etnolozi tumače pokladne običaje utjecajima iz europskog (grčko – rimskog) kulturnog kruga, koji svoje sadržaje vuku iz šireg azijskog prostranstva. Stari su Rimljani svetkovali *saturnalije* u slavu boga plodnosti Saturna. Slavlje bi započelo 17. prosinca. Zatim su slavili *luperkalije*, u početku kao pastirske svečanosti čije bi slavlje započelo 15. veljače i napokon slavili bi takozvane *bakanalije* koje su 186. pr. Kr. bile zabranjene zbog masovnih orgija i zločina. Postojbina tih običaja je *Etrurija* (današnja pokrajina Toskana u Italiji). Ova tri rimska običaja, uz utjecaj prastarih agrarnih kultova, smatraju se pretečom današnjeg poklada, a zato se Europa smatra majkom karnevala. Kako bilo, običaji su kroz dugi niz stoljeća pretrpjeli razne promjene i mikro evolucije, ako se to može tako nazvati. Bez obzira na gubitak svoje prvobitne svrhe i značenja, kao i prelaska na puku lakrdiju i zabavu, održavanjem pusnih običaja mnogi nisu svjesni toga da svojim sudjelovanjem vrše neku arhaičnu, tj. prastaru službu. Buka, tj. uporaba zvona, roga itd., ima

apotropejsko značenje na čitavom euroazijskom području. Uporaba pepela, po nekima, simbolizira plodnost, po drugima čišćenje od grijeha. Rogovi, koji su najčešći atribut maske te *balte i bačuke* na cijelom euroazijskom području, od davnine simboliziraju snagu, moć, plodnost i zaštitu od zlih sila. Najmanje se pažnje pridaje prerusavanju koje proizlazi iz otpora prema turskom osvajaču, iako skoro sve skupine likova kao zvončari, *bušari, kurenti, kugači, bućari* itd., ponavljaju ovaj običaj kao uspomenu na istjerivanje Turaka.

2.3. Narodna predaja na temu zvončara

O zvončarima postoje mnoge legende. Jedna od njih govori o nadiranju turskih osvajača u naše krajeve, kada je narod bio primoran voditi s njima teške i krvave bitke za svoj opstanak. Tijekom turskih provala u središnju Europu zabilježeno je nekoliko provala Turaka i to na tlo Istre. Ako priznamo povijesne činjenice da je bilo oko devet turskih prodora na ovo tlo između 1470. i 1499., posljednji je bio 1511., vjerojatno je bilo borbi između Hrvata i Turaka. Prema onome što je autoru Franji Šepiću – Bertinu ispričao već spomenuti pok. Zvanić Rubeša – Jurinkin iz Trtni, a i mnogi drugi, narodna predaja govori da narod ovoga kraja više nije znao kako se obraniti od Turaka koje su pogrđnim imenom zvali poganima, pa je prišao lukavštini tako da su ljudi obukli životinjske kože, oko pojasa stavili praporce i na glavu maske. Takvi su pošli prema Turcima, „poganima“.¹⁴ Do bitke je navodno došlo na Grobničkom polju, ali ni u kojoj verziji nikada se nije spominjala godina u kojoj se ona odigrala. Logički se ovdje nameće pitanje - zašto onda tih običaja nema na Grobniku? Za razliku od toga zvončari se pojavljuju na Kastavštini, a *babe* na Čićariji. Legenda kaže da su i stabljike kukuruzovine maskirali u ljudske figure, da bi kod neprijatelja izazvali dojam masovnosti i zabune. Kad Turci vidješe takve prizore, uplašise se i u njihovim redovima dođe do panike i zbrke, što Hrvati iskoristiše i potukoše ih. Još se govori kako je na Turke padalo s neba i užareno kamenje, aludirajući na to da je i Bog pomogao ljudima jer su se borili protiv poganstva. Nakon završene bitke, cijelo Grobničko polje bilo je, navodno, prekriveno leševima, pa mu otud i ime.

Druga verzija koju donosi Ivo Jardas u *Zborniku za narodne običaje Kastavštine*, gdje govori o podrijetlu zvončara, glasi ovako: *Kada su se pastiri na proljeće spremali s ovcama krenuti u goru, obukli bi životinjske kože, stavili maske, oko pojasa praporce i takvi se veselili po selu.*

¹⁴ Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maskare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 57.

Ovako obučeni krenuli su s ovcama u goru jer da su vještice tada gledale njih, pa nisu naškodile ovcama. Takvi zvončari da su bili stariji ljudi i stariji mladići. Ulogu vruga i vražića nije lako protumačiti zbog toga što ne postoji nikakvo znanstveno tumačenje. Radi toga iznijet ću tezu iz narodne predaje koja tumači da podrijetlo vruga seže u doba kada su stari Slaveni imali svoje plemenske vračeve. Za vrijeme posebnih plemenskih obreda takav bi se čovjek nagaravio ugljenom, stavio na glavu kravlje rogove i time navodno tjerao zle duhove. Takvu je verziju Jardasu ispričao pok. ing. Pošćić iz Voloskog.

Priča se isto tako da je u zaseoku Mamići davno živjela jedna brojna obitelj. Nakon što su djeca odrasla, vjenčala su se i to: jedan sin oženio se u mjesto Anjeli, drugi u Frančiče, treći u Rukavac, a jedina njihova sestra udala se u zaselak Kućeli. Njihov je otac navodno prvi nosio zvona po zaseoku Mamići, a kasnije, po predaji, i sa svojim sinovima. Nakon ženidbe sinovi su u vrijeme poklada dolazili kod oca *k Mamićen*, opremali se u zvončare i svi zajedno pošli u ophod po zaseoku Mamići. Nakon toga bi se uputili kroz mjesta u kojima su bili oženjeni. U ophod su krenuli preko Kožuli i Bregi do mjesta Anjeli, zatim se vratili cestom Učka – Matulji (izgrađena 1785. poznata i kao Jozefina) do Frlića. Otud su se uputili preko Frančića u Mihotiće, Rukavac i do Kućeli. Svjedočanstvo preneseno Franji Šepiću – Bertinu od strane Đure Kuzmića iz Rukavca, rođenom 1933. kojemu je isto svjedočanstvo prenio Jermo Pošćić iz Bregi, rođen 1910. glasi ovako: *Kao dječak odlazio sam sa svojim djedom k Mamićen, oko 1945., gdje su tada bile svega četiri kuće, odnosno obitelj, i oko četrnaest žitelja.*

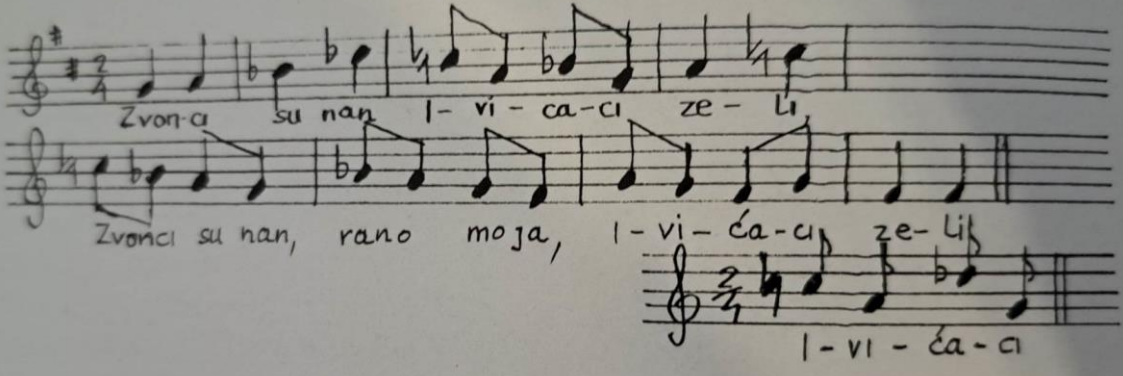
2.4. Zvončarska himna

Zvonci su nan Ivićaci zeli, zvonci su nan, rano moja, Ivićaci zeli. Kože su nan miši raspeštali, kože su nan, rano moja, miši raspeštali. Špagi su nan krvavi vezali, špagi su nan, rano moja, na krvavi vezali. A opanki petjaron su dali, a opanki, rano moja, petjaron su dali. Maškaru su Pustu darovali, maškaru su, rano moja, Pustu darovali. Ovu je himnu otpjevao Zvanić Rubeša Jurinkin iz Trntni, a prema tonskom zapisu uglazbio je maestro Leo Ivančić iz Matulja – Puhari u travnju 1995.

Sl.3. Tonski zapis zvončarske himne

10717
skom zapisu uglazbio ju je maestro
Ivančić iz Matulja – Puhari u travnju
1995.

Glava zvončara, 1992.
Snimio: F. Šepić-Bertin

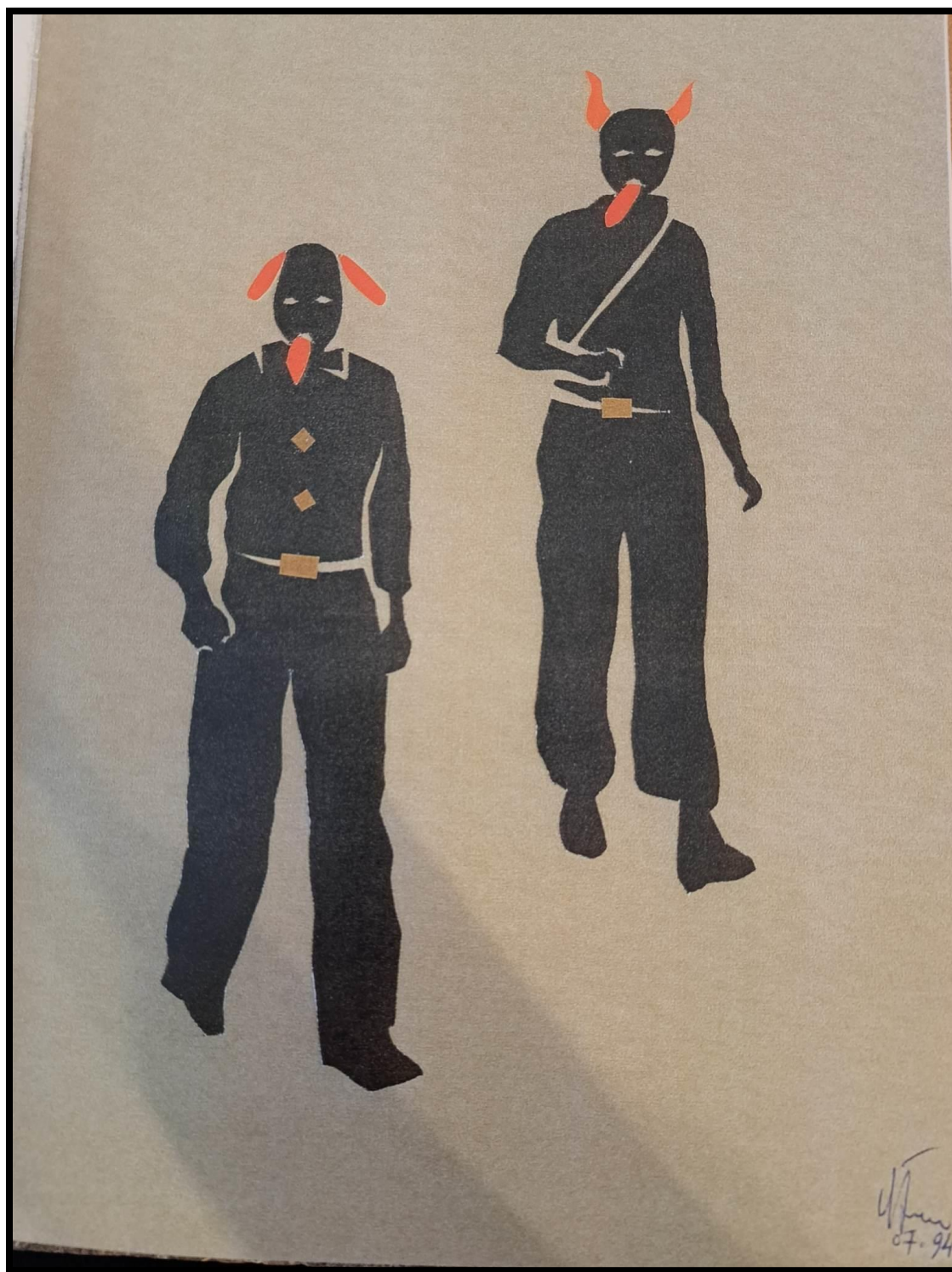
Zvon-ci su nan, I-vi-ca-ci ze-li

Zvonci su nan, rano moja, I-vi-ća-ci ze-li

I-vi-ća-ci

Izvor: Autor rada slikao mobitelom, preuzeto iz knjige: Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 30.

Sl.4. Prikaz siluete prvotnih zvončara

Izvor: Autor rada slikao mobitelom, preuzeto iz knjige: Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 17.

2.5. Zvončarski sastanci i udruge

Nove uloge i značenja koja zvončari imaju za lokalnu zajednicu i njezinu animaciju, danas se ostvaruju s pomoću neformalne ili formalne organizacije, bilo da se radi o organiziranju lokalnih zabava, sportskim sadržajima (boćanje, povlačenje užeta) ili dobrotvornom radu. Negdje je ta nova uloga zvončara manje ili pak jedva razvijena, kao u još uvijek vrlo tradicionalnom selu Zvoneće. Drugdje, kao npr. u Bregima ili pak Mučićima, nastoje se organiziranjem društvenih sadržaja osnažiti unutarnje veze u mjestu i aktivirati zvončarsku grupu i izvan pusta.¹⁵ U krajevima gdje zvončarske grupe zastupaju cijelo područje, kao što je to slučaj kod halubajskih zvončara i grobničkih dondolaša, ta se nastojanja odnose na cijeli kraj i jačanje kohezije, ne više na razini sela nego čitavog područja. Ono se, osim toga, nastoji povezati i sa širim urbanim kontekstom, pri čemu se koriste mediji masovne komunikacije, suvremeni urbani oblici aktivnosti i rada za zajednicu, kao što su ekološke akcije, posjete domovima umirovljenika, ali i prilike za okupljanje raznih grupa zvončara, poput piknika grobničkih dondolaša. Generalno gledajući, organiziranje zvončara u udruge jest rezultat potrebe administrativnog reguliranja isplata zvončarima od strane općina i sponzora. Još općenitije, to je posljedica njihove egzistencije u suvremenom društvu u kojem je očit trend institucionalizacije neformalnih grupa.¹⁶ Jednom oformljene, te organizacije određuju zvončare i prirodu njihovih aktivnosti samim svojim postojanjem i mogućnostima koje sugeriraju, nude ili pak nameću.

Bez obzira jesu li osnovali udruhu ili nisu, zvončari prije ophoda imaju sastanke. Ti se sastanci, međutim, prilično razlikuju od mjesta do mjesta. Velike udruge poput halubajskih zvončara imaju sastanke odbora posebno, a posebno one za cijelo članstvo. Potpuno su drugačiji sastanci donedavno bili u Zvonećoj ili u Rukavcu: *Šlo se na sastanak sa pedeset ili sto kun i to je bilo to. U nedeju se bilo spravit i poč. Kapo reče kada se re, vidi se ki je novi zvončar i reče: - Va prven rede će bit ti i ti.* (zvonejski zvončar). Međutim, bila je to prilika i za žestoke polemike, kada bi svi u isto vrijeme govorili povišenih tonova. Znale bi se uzvikivati rečenice poput *Ća od soldi!*, kako bi se naglasila potreba da zvončari ostanu nezavisni i da se ne daju uvjetovati općinskim ili nekim drugim novcima, a onda i manje ili više nametnutim aktivnostima koje se od njih očekuju. Novac je općenito razlog i uzrok većine razmirica pa je jedan od vođa rukavačkih zvončara 2010. zaključio da je bolje da ne

¹⁵ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 212.

¹⁶ Ibid.

rade ikakvu udrugu jer će onda netko pomisliti da se on time bogati. I tu dakako dolazi do izražaja potreba da se nitko osobito ne ističe, pogotovo kada se radi o nekoj poziciji koja implicira moć. Očita je i potreba distanciranja od autoriteta izvana, osobito kada se radi o Matuljima.¹⁷ U Rukavcu jedan od aktivnih ljudi oko pusnih običaja smatra da *nan ne rabi se registrirat, nan ne rabi papir, ne rabi nan ni šoldi. Bi nas obrlatili da remo va Opatiju i sakamo. Je bili rukavčani ča su šoldi pekljali. Pust je izvan kontrole, ali kad bi se legaliziral, tek bi onda bila va banane. Čuda je pokvareneh judi ki bi to obrnuli u svoju dobit, njih ne interesiraju zvončari nego šoldi.* Osobe koje su, pak, bile organizatori zvončarskih ophoda, žalile su se da je sav posao bio na njima, kao i na to da je bilo nekoliko ljudi koji su ponešto radili na svoju ruku, ne informirajući prethodno ostale zadužene za tu organizaciju. Organizatori pred ophod moraju na policiji dobiti dozvolu za kretanje po glavnoj prometnici, tj. cesti, organizirati ručak, platiti svirače te *majistu*, muškarca koji nosi *maj* ispred skupine zvončara. Očito, sve je više uloga u zvončarskom ophodu koje podrazumijevaju određeni honorar, što je novija pojava koja se razvila posljednjih godina.¹⁸

U Zvonećoj na sastancima se također okupe svi oni koji namjeravaju ići na ophod prema Rukavcu. Ne žive svi u Zvonećoj; neki žive u Rijeci ili studiraju u drugim gradovima. Takvih je zvončara bilo desetak na ophodu u veljači 2011., u kojemu je sudjelovalo oko 25 zvončara. Premda svi imaju pravo odlučivanja, ipak to u prvom redu imaju pravo oni koji stalno žive u Zvonećoj. Pod uvjetom da su dobri zvončari, oni su izgledniji kandidati za prvi i posljednji red od onih koji stanuju drugdje. Novac od općine u iznosu od nekoliko tisuća dobivaju preko pusnog društva koje organizira proslavu Antonje u Zvonećoj pa još nisu osnovali samostalnu udrugu. To se 2011. ipak dogodilo u Rukavcu, gdje su zvončari ušli pod okrilje udruge *Domoljub 1909*. Ona u svojem nazivu nosi godinu kada se *domoljub* prvi put osnovao sa svrhom obrazovanja, druženja i podupiranja članova.¹⁹ Na sastancima u Bregima (koji se održavaju u sali mjesne gostionice) rješavaju se pitanja vezana uz gostovanja, uz njihova dva ophoda (onaj temeljni na pusni ponedjeljak i onaj noviji i kraći, u Franišće, koji se održava od 2004. na pusni četvrtak), odlazak na zvončarsku smotru u Matulje, ples na pusni ponedjeljak u mjestu, pusna večera. Određuje se tko će pokupljati jaja, tko će biti *črni (vražić)*, tko će nositi *barilicu*, tko će biti u prvom i zadnjem redu. Brežanskim su zvončarima 2011. predani ključevi grada, što je ujedno značilo da je na njima bila organizacija *Miće zvončarske smotre*

¹⁷ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 212. – 213.

¹⁸ Ibid., str. 213.

¹⁹ Ibid., str. 214.

te da su i na *Festivalu pusne hrani* u Matuljima morali predstavljati općinu Matulji. Takve aktivnosti i obveze koje im nameću općina i turistička zajednica zahtijevaju pomnu organizaciju i više sastanaka i dogovora.²⁰

Bez obzira na to, sastanci u Rukavcu, Zvonećoj, Bregima, Brgudu, Mučićima zovu se jednostavno zvončarski sastanci, a činjenica da se u nekim slučajevima radi o udruzi ne čini tamošnje organizacije više formalnima i složenim strukturama. Slično je i kod frlanskih zvončara, kod kojih ideja dobre *kompanije* dominira i sastancima. Održavaju se u privatnoj konobi i praćeni su pićem i hranom. Moguće je da skupine zvončara u zapadnoj Kastavštini ne bi stvorile udruge da im se to rješenje nije izvana nametnulo kao jedino moguće da bi na žiro-račun udruge od općine mogli dobiti novac. Zvončarske skupine dobivaju otprilike dvije do tri tisuće kuna po skupini (za 2012.), s time da je od strane matuljske općine odlučeno dati dvije tisuće kuna selu Zaluki jer oni dočekuju četiri grupe zvončara, a u selu je svega pet domaćinstava i ne mogu toliko novaca izdati za marende zvončarima. I drugim se grupama povremeno daje novac za doček zvončara iz drugih mjesta.²¹ Uza sve to izlaženje u susret lokalnim potrebama, treba naglasiti da općina Matulji povremeno osmišljava manifestacije i događanja koja podrazumijevaju aktivnost i trud zvončarskih grupa, odnosno njihovih udruga. Uostalom, oni koji zvončarskim skupinama daju novac pa makar i u ovako simboličkom iznosu, potencijalno mogu od njih nešto očekivati pa i tražiti. Koliko god to promovira određene udruge zvončara i njihova mjesta, nameću im se programi koji nisu neophodno njihov izbor, pri čemu je evidentan tzv. *top down* pristup. Uz to se konstruiraju prakse koje služe velikim dijelom turističkoj promidžbi, kao i dokazivanju da se pojedine općinske službe aktivno bave kulturnom baštinom. To afirmira Matulje i dinamizira pokladni period u općini, no radi se o sadržajima koji zahtijevaju u sve većoj mjeri pomnu organiziranost zvončarskih skupina. Vrednovanje s motrišta samih zvončarskih skupina rezultira time da se ponekad pitaju žele li to oni sami i njihove lokalne zajednice i trebaju li oni to doista. Financiranje zvončarskih grupa još je jedan od izvora žestokih diskusija: osobe koje o tom odlučuju u matuljskoj općini kritiziraju one grupe koje ne podržavaju smotru zvončara u Matuljima te smatraju da se za nju izdaje previše novčanih sredstava, za razliku od malih iznosa koje skupine dobivaju pojedinačno.²²

²⁰ Ibid., str. 214.

²¹ Ibid., str. 214.

²² Ibid., str. 215.

Sastanci zametskih zvončara i maškara održavaju se u prostorijama sportskog društva Zamet svakog utorka, kada se planiraju aktivnosti za subotu, kada tijekom poklada svi zajedno nekamo odlaze. Redovite sastanke imaju i halubajski zvončari te grobnički dondolaši koji također imaju sastanak svaki tjedan, no oni se odnose na uži organizacijski odbor. Imaju dva do tri sastanka mjesečno. Ovdje je organizacija razrađena, složena i vrlo formalizirana. Grupe koje su formirale udrugu, kao i one koje nisu, organiziraju pusnu večeru već duboko u periodu Korizme. Kod brgujskih zvončara je obveza održavanja pusne večere navedena u statutu udruge *Brgujski zvončari i maškare*, dok pusne večere zvonejskih zvončara, pa i rukavačkih zvončara posljednjih godina, nisu bila osobito intenzivna društvena događanja.²³ U Bregima su razmišljali ne bi li je mogli zamijeniti izletom tijekom proljeća, a slične promjene oko pusne večere događaju se i u Mučićima. Tamošnji su zvončari uz pusnu večeru ponekad organizirali i zvončarski piknik na Lisini u kasno proljeće, koji je uključivao i žene i djevojke zvončara. Pusna se večera plaća od novaca koje su zvončari skupili preko udruge ili pak bez nje, a od tih zajedničkih novaca plaćaju se i osmrtnice zvončarima i njihovim najbližima. Ipak, u Bregima osnovana udruga ipak ima i još neke specifične ciljeve.²⁴ Naziv joj je Udruga za očuvanje pokladnih običaja i zvončarskog ophoda mjesta Bregi. Stoga im ona prvenstveno treba zbog želje da naprave stalnu izložbu, kako u fizičkom obliku, tako i u virtualnom pa razmišljaju o arhivi na mrežnim stranicama. Ujedno kažu da su stvorili udrugu da sami sebe iznutra animiraju i potaknu na ovakve aktivnosti. U tri velike bilježnice A4 formata tvrdih korica tijekom posljednjih petnaest godina vode evidenciju svojih sastanaka. Rukom napisan, na čakavštini, zabilježen je sastav pusnog odbora, broj i mjesta nastupa na gostovanjima, imena malih zvončara, svirača, *majista*, velikih zvončara, imena vražića, fotografa, onih koji su nosili *barilice*; zapisano je i tko je napravio video – kasetu ili tiskao kalendare, kakvo je bilo vrijeme tijekom ophoda te kakvi su bili prihodi i rashodi određene godine. Sve je popraćeno i opaskama.²⁵ Kao i neke druge zvončarske skupine, npr. halubajski zvončari ili grobnički dondolaši i brežanski zvončari su organizirali pusnu tombolu i *tanac* na pusni ponedjeljak. Za to je trebalo tiskati plakate i ulaznice. Posljednjih godina to više ne rade jer je smanjen interes za ples u mikro – lokalnom okruženju. Većina odlazi na mjesta koja okupljaju veći broj ljudi, u Matulje ili pak negdje drugdje. U Čavlima i Viškovu pusni su plesovi, tj. *tanci*, dobro posjećeni. Da bi se oni uspješno održavali, potrebna je dobra organizacija. Halubajski zvončari imaju odbor koji broji dvadeset članova na čelu s predsjednikom udruge,

²³ Ibid., str. 215.

²⁴ Ibid., str. 216.

²⁵ Ibid., str. 216.

koji onda zajednički raspravljaju o temama i donose odluke. Međutim, od svih skupina najviše razrađenu organizaciju imaju grobnički dondolaši, čega su oni sami u potpunosti svjesni: *Mi ne moremo halubajcima biti nikakova pretnja niti po broj, ali morda moremo biti po organizaciji. Tu smo ih mi debelo prešišali, ali im to more bit samo izazov da i oni bolje delaju. Ako ja vidim da neki neš dobro dela, onda ću ja ili to kopirat ili ću se potruditi da još bolje delan i vuć ćemo jedan drugoga. Nije to neki rivalitet, to nan nije neki doživi ko prijetnju... Mi smo i sad dobri sasvim tim grupama i zovemo ih na naše fešte: na piknik na Ričinu. Ne odzivaju se sve, ali pomalo...*²⁶

Uvelike se razlikuju od ostalih i po tome što koriste u velikoj mjeri mrežnu stranicu za komunikaciju (što je znatno rjeđe ili uopće nije rabljeno u zapadnoj Kastavštini), a i po tome što imaju razvijeni marketinški pristup i samim time osobu zaduženu za marketing, časopis, razne promidžbeni materijal i slično. Postoje dvije vrste članova udruge: jedni su aktivni, dok su drugi tek podupirući članovi. Ovi potonji su često sponzori, ali to mogu biti žene i sestre ili majke dondolaša. I jedni i drugi plaćaju godišnju članarinu i dobivaju iskaznice. Postoji i kategorija počasnih članova, koja se odnosi na članove općinskih tijela i sponzore. Pristupnica za učlanjenje nalazi se također na njihovim mrežnim stranicama. Odbor i Časni sud udruge na temelju prijavnice odlučuje da li netko zadovoljava uvijete iz *regula*, pravila koja uključuju i ono da jedan od roditelja mora biti s Grobnišćine. U nekim člancima pravilnika dondolaša u detalje je opisano kako bi njihova oprema trebala izgledati, kako se kreću i kako se oblikuje kolo, što je sve potrebno kako bi njihov izgled ostao standardiziran, ali i da bi se informiralo zainteresirane kako točno dondolaš treba izgledati, s obzirom da je njegov izgled kreiran 1999.²⁷ Ustroj grobničkih dondolaša opisao je Lidiji Nikočević, jednoj od najvećih stručnjakinja za zvončare i njihovu tradiciju i samo nasljeđe na ovim prostorima, ali i šire, na sljedeći način: *Podijeljeni smo u 5 grupa. Imamo ustroj kao vojska. Podijeljeni smo po mjestu stanovanja. Imali smo ideju da svako mjesto ima neko svoje obilježje. U svim tim mjestima imamo jednoga člana koji je vođa te svoje grupe i ujedno u odboru Udruge. To su: Cernik, Čavle, Pašac-Slivno, Podrvanj, Podhum. Ponekad je jedna grupa aktivna, neki put druga. Tu strukturu je osmislel Duško Žeželić, jer tako su delali u čavjanskim maškarama. Sistem vojske: ja kao predsjednik, komandant, maršal nemam ništa s običnim vojnikom. I zato to tako dobro funkcionira. To je razlog zač je to efikasno. Mi imamo sastanak svaki tjedan tih pet judi od prije nove godine. Mi imamo dva tri sastanka mjesečno cijele godine. Srijedu popodne su*

²⁶ Ibid., str. 216. – 217.

²⁷ Ibid., str. 217.

mi iz turističke zajednice Rijeka poslali poruku SMS da ki bi šal u Zagvozd u petak. SMS-om komuniciramo: ja zajedno pošaljem poruku pet judi, a oni pošalju prema članstvu i onda oni odgovore: ja imam dva čovika, ja pet... tako funkcioniramo. Ima toga masu: posjeta staračkom domu, vrtićima; mi smo cele godine aktivni. Stalno je nešto: ili su neke ekološke akcije čišćenja ili se tekstovi pišu ili se nabavljaju kože ili izlazi list „Dondolaši“ ili je neka tematska večer u čitaonici. Lanjsku godinu (2011.) smo imali potporu županije – stavila nas je županija na par svojih promocija. U njihovom listu smo izašli. I izvan godine idemo u uniformama nekamo. Ali niki ne može obući odoru dondolaša, a da to neki ne zna. Za dvije tisuće i desetu godinu imamo evidentirane zvonjave po grupama kad je ki bil, kad je ki bil kapo, ki je nosil zastavu, kad je ki bil glavni kapo, kad je ki sviral, kad je ki barilicu nosil... pa mićih dondolaši... To su samo zvonjave, a imamo i da je ki bil dežuran na tanci, pa gostovanja... Po tome mi možemo razvrstat neke stvari. I žene i muzika kad je bila, gosti... Smajlići su znak da je platil članarinu. Mići ne plaćaju do šesnajste godine dok ne pređu u velu grupu, jer godišnje obnavljaju cipele, hlače itd. Samo počasni članovi i sponzori ne plaćaju. Do sada nisu prvu godinu novi plaćali, ali od sada će i oni plaćati. Ako su dva u istoj familiji, plaća se na pola. Sada se gre u Austriju i gremo kraj Graca i mi moremo dovest čertaset njih , a meni se javi pedeset... Ki neće poč? Onaj ki je najmanje aktivan. I ako mi pride i pita zač ne? Ja mu pokažen da ni bil na zvonjavi, na ekološkoj akciji. Zač stvarat zlu krv među nama ako ne treba? Jedan put je Kolja napravil analizu po postotcima za svakog pojedinca i grupe i to objelodanio.²⁸

Supruga jednog od vođa zvončara bila je prisutna dok se razgovaralo o ustroju dondolaša i isticala da je riječ o pristojnim mladićima, koji se ponašaju uljudno i kontrolirano. Ne samo što čuvaju jedan drugoga, nego i na gostovanjima pokazuju zavidnu razinu kućnog odgoja. Nisu samo ustroj, organizacija i marketing grobničkih dondolaša vrlo osmišljeni i razrađeni u detalje, već se to isto odnosi i na osmišljavanje nove simbolike i novih rituala. Kada se 6. siječnja na Grobnišćini obilježava početak pusta, to se čini u dvorištu kuće koja je pripadala udovici čovjeka kojeg se smatra starim dondolašom. Veliko, hiperdimenzionirano zvono iz konobe postavlja se na nosače koji se nalaze na travnjaku uz tu kuću. Njega podiže te krajem pusta i spušta dondolaš godine, zajedno s još dvojicom koji su bili nominirani za tu ulogu i može se reći prestižnu titulu. Taj se izbor vrši krajem studenog, nakon što svaka od pet već navedenih podgrupa predložila svojeg kandidata.²⁹ Na sastanku odbora izbor se sužava na tri

²⁸ Ibid., str. 218. – 219.

²⁹ Ibid., str. 219.

dondolaša, koji se vrednuju po tome koliko su bili aktivni i prisutni tijekom cijele godine. Kako na taj način otpadaju oni koje su kandidirale dvije podgrupe, one glasuju za jednog od trojice u užem izboru. Ukoliko niti jedan od njih trojice nema natpolovičnu većinu, ide se u drugi krug. Najdondolaš dobiva plaketu na kojoj piše: *I zavavik ću govorit „ČA“, aš je to beseda naše starine, tepla, lipa i puna miline*. Što podrazumijeva da će budući član udruge koristiti lokalni govor. To je još samo jedna od pojava koja se promatraču čini kontrastnom kada je u pitanju ova skupina; u ovom slučaju naglašavanje mekoće i topline domaće riječi i zavičajnosti naizgled proturječi gotovo vojnom ustroju organizacije i naglašenoj disciplini grupe. Poruka o važnosti lokalnog govora nalik je onoj ugraviranoj u podnožje siluete halubajskog zvončara u Marčeljima, što govori u prilog preuzimanja i reproduciranja sličnih obrazaca među zvončarskim organizacijama.³⁰

Dondolaši su, kao i halubajski zvončari, u znatno povoljnijoj poziciji kada je riječ o financiranju od strane općina u kojima su osnovani. U oba slučaja, to su jedine zvončarske skupine u svojim općinama. Općina Matulji ima ih deset, koje posljednjih godina financira s po dvije, tri ili četiri tisuće kuna. Kako ih financiraju, bez obzira što je riječ o malim iznosima, tradicionalni ophodi zvončara također ulaze u izvješće o ostvarenim programima općine. Ulažu i u manifestacije koje su osmišljene pri općini i turističkoj zajednici, a pogotovo u Zvončarsku smotru koja se održava na Dan općine Matulji. Primorsko – Goranska županija nema razrađeni pristup prema financiranju zvončara. Drže da zvončari indirektno pomažu time što njihov Upravni odjel za turizam, poduzetništvo i poljoprivredu sufinancira Riječki karneval, za koji smatraju da prezentira sve zvončarske skupine iz županije. No, samo dio zvončara sudjeluje na Riječkom karnevalu, od kojih jedino halubajski zvončari i grobnički dondolaši taj karneval smatraju važnim za svoju zvončarsku grupu.³¹

³⁰ Ibid., str. 219.

³¹ Ibid., str. 219. – 220.

3. Oprema zvončara

3.1. Zvona

Osnovni dio zvončarske opreme, odnosno *orudja*, upravo su zvona, po čemu su i dobile naziv zvončarske skupine. Na žejanskom jeziku zvona zovu *klopote*. Ivo Jardas piše o halubajskim zvončarima u prošlosti: *Va staro vreme su nosili zvončari oko pasa pet šest zvonac, onako mićeh kakovih na paše nose kravi ale ofce. Pred jeno pedeset let naučili su Marčelji za zvončari z neke fabriki va Jubjane veliki zvonci, ki drže od jene do sedan litra. Takoveh zvonac oprti zvončar tri manji (od jeno četiri do pet litra) ale pak smo jenega (od jeno sedan litra).*³² (Jardas, 1957.) Uz to se vezuje slijedeća anegdota: *Je naručil z neke fabriki z Ljubljani, pa su ga pitali da kakovo će to blago nosit, aš da još veći, pak još veći. Oni su mislili da j'to za blago, a to da j' za dvonožno blago* (Kukurin, 1981.: str. 115., prema informaciji Ive Jardasa).³³

Halubajci su do prije tridesetak godina u svojoj grupi imali još ponekog zvončara koji je imao po tri zvona, ali od tada isključivo nose ogromna zvona zapremine od devet do deset litara. Ono se ispod leđa veže jakim konopom. Nošenje jednog velikog zvona utjecalo je na način kretanja zvončara i njihovu opću gibljivost. Danas nose po jedno zvono novoosmišljene i novoosnovane grupe kao što su grobnički dondolaši, kukuljanski i zametski zvončari, čija zvona imaju specifičan i za njih jedinstven oblik. Za halubajske i rukavačke zvončare između dva svjetska rata nije bilo uopće lako pribaviti zvona, a posebice ona veće zapremine. U usmenoj predaji još su žive priče o bogatijim pojedincima koji su posjedovali zvona i potom ih čak i iznajmljivali zvončarima.³⁴ Svemu tome svjedoči usmeni iskaz iz Rukavca koji glasi: *Još pred dvjesto let Ivićaci su bili dosta bogati; pul njih je bila peknjica, oštarija, butiga. I imeli dosta blaga i iz Bosne su prinesli zvonci. Nabavili su ih čuda: su imeli va konobe dva čabra (oko petsto do sedamsto litar) zvonac. To je moglo stat pedeset do sto pari zvonac. I onda su posujevali ti zvonac, a onda su zvončari morali za to dva dana kopat. Judi nisu storili ča su obećevali (kopat, kosit, dreva prinest). Onda suse Ivićaci razjadili i ta dva čabra zvonac hitili vanka i ki je ča zel je zel. To je bilo pred 150 let.*³⁵

Radilo se o tri zvona, teža od onih koja se koriste danas, od kojih je srednje bilo nešto veće u odnosu na ostala dva. Do 50-ih godina rukavački zvončari su ih nosili preko ramena na tzv.

³² Ibid., str. 43.

³³ Ibid., str. 43.

³⁴ Ibid., str. 44.

³⁵ Ibid., str. 44.

ručama, umjesto da ih vežu oko kukova, tj. oko pasa, kako je to slučaj u novijoj, odnosno suvremenoj praksi nošenja zvona. U dijelovima zapadne Kastavštine, na području općine Matulji postoji sjećanje da su nekada nosili manje zvončiče oko pasa. Danas se u cijelom tom području nose po tri zvona, od kojih je srednje za nijansu veće i samim se time ističe kao „glavno zvono“.

3.2. Maska i oglavlje

Jednako uočljiv element po kojem se zvončari razlikuju jesu maske i oglavlja. Halubajski zvončari nose velike zoomorfne maske. One su do 70-ih godina prošlog stoljeća bile manje, što je uočljivo u filmu iz 1932. koji je snimio Milovan Gavazzi. Dolaskom novih sintetičkih materijala, u posljednjih se tridesetak godina maska znatno povećala i pridonijela samoj činjenici da se halubajski zvončari smatraju strašnima te nešto više autentičnima nego pripadnici ostalih zvončarskih skupina. U prošlosti postoje zapisi kako su maske zvončara bile osobne izrade te su sami izrađivali i *krabuju i maškaru* od dostupnih im materijala. Danas to radi nekolicina ljudi koju su u tome vješti.³⁶ Unutrašnjost maske sastoji se od žičanog kostura oko kojeg se postavlja spužva ili neki drugi materijal te od rogova koji masku dodatno krase i daju joj tu strašnu auru. Neke od maski podsjećaju na medvjedu glavu, crveno obrubljenih očiju i otvorene čeljusti, taj prostor zvončaru omogućuje da vidi jer je taman u razini njegovih očiju.³⁷

Talijanske su vlasti između dva rata zabranile maskiranje u dijelu zapadne Kastavštine koju su anektirali. To se odnosilo i na zvončare koji su do tada također nosili masku. Danas se toga gotovo nitko više ne sjeća. Dio onih koji su o tome slušali od starijih ljudi smatra da su i ovi zvončari glavu prekrivali maskom manjih razmjera te da je današnji šešir s cvijećem i zelenilom u cijelosti supstitucija maske. Međutim, iz više razgovora sa starijim osobama obavljenih osamdesetih godina prošlog stoljeća čini se da su, ako ništa drugo, u svojevršnom prijelaznom stupnju, ili u pojedinim selima, zvončari nosili zajedno i cvjetno oglavlje i masku.³⁸ Ti informatori su pamtili da maska nije prekrivala cijelu glavu, već samo lice te se uz nju nosio i šešir s papirnatim cvjetovima. Maska je često bila prikačena za obod šešira, što možda ima veze s nazivom za takvo oglavlje u Rukavcu, Zvonećoj, Korenskom i Vlahovom Bregu – *krabujosnica*. Drugdje se on jednostavno zove *klobuk*. Ponekad bi se maska vezala uzicom oko glave. Izrađivali su je od kartona, starog šešira ili nekog tvrdog tekstila. Izrezali

³⁶ Ibid., str. 45.

³⁷ Ibid., str. 45.

³⁸ Ibid., str. 46.

bi se otvorili za oči te bi umetnuli krpicu koja bi predstavljala nos. Ispod otvora za usta često se dodavala vuna koja bi predstavljala bradu. Otvor za usta su obilježavali tkaninom najčešće crvene boje. Ponekada su u Rukavcu umjesto maske stavljali na glavu čarape ili tkaninu od zavjese kako se ne bi mogli prepoznati.³⁹ Neki zvončari Mučića su na masku nalijepili i životinjsku kožu, a na Zvonećoj i Veprincu izrađivali je od kože zeca ili kunića. Kao ni mnogi drugi elementi izgleda zvončara, izgled maske nije bio strogo propisan i svatko ju je sebi izradio prema vlastitim sposobnostima i osobnom ukusu. Važno je bilo ostati neprepoznatljiv i zastrašujući. Neki su, pak, zvončari nastojali izgledati staro; u starije ljude maskirale su se i pojedine osobe koje su nezavisno od zvončara, ili sa zvončarima u pusnu *nedeju*, *ponedejak* ili za pust obilazile selo. Njima se u Rukavcu, Zvonećoj i Veprincu dovikivalo „Ej stara, stari...“ Zvončari nisu nosili masku na licu za sve vrijeme ophoda. Dok su se kretali između dva sela, maska im je bila spuštena ili okrenuta te bi je na lice vratili prije samog ulaska u sljedeće selo na njihovoj ophodnoj ruti. Kasnije je ponovno skidaju kako bi mogli jesti i piti.⁴⁰

Iako je nošenje maski bilo zabranjeno od strane talijanskih vlasti, povremeno se maska nosila do 30-ih godina, kada ju je imao samo poneki zvončar ili se pak svela na detalj: 1943. jedan je zvončar imao na licu samo umjetne brkove i bradu. Oni malobrojni sugovornici koji su u svojoj mladosti nosili maske, smatrali su da bi se ona izgubila i da nije bilo njezine zabrane od strane vlasti jer je zvončarima samo smetala. Tadašnje *krabujosnice* imale su znatno manje papirnatog cvijeća, s puno više zelenila. Zvonejska *krabujosnica* imala je grančice jele i umetnuta pera pijetla ili šojke.⁴¹ Perje je bilo postavljeno iznad čela, tako da je vrh jednog pera bio okrenut prema lijevo, dok je drugi bio okrenut prema desno. Mučićevi zvončari stavljali su i paunova pera pa čak i dijelove ptičjih tijela. Perje su imale i rukavačke *krabujosnice*, ponekad sa svake strane po jedno ptičje krilo. Nošenje pera na oglavljima napušteno je oko 1920. Do pedesetih godina prošlog stoljeća kod rukavačkih zvončara običavalo se uokolo šešira stavljati komad kartona visok od 20 do 30 centimetara, što je cijelo oglavlje činilo još čvršćim. Taj se karton nije mogao primijeniti kada je *krabujosnica* bila gotova jer je bio prekriven cvijećem i zelenilom.⁴² Kada zbog oskudice nije bilo moguće nabaviti krep papir za izradu cvjetova, neki su zvončari slagali oko šešira šarene razglednice upotpunivši ih zelenilom.

³⁹ Ibid., str. 46.

⁴⁰ Ibid., str. 47.

⁴¹ Ibid., str. 47.

⁴² Ibid., str. 47.

Razlike između *krabujosnica* danas nisu toliko velike, ali svakako se mora napomenuti kako neke grupe zvončara imaju određene specifičnosti prema kojima se njihove *krabujosnice* razlikuju od drugih skupina. Kao i ostali dijelovi opreme, tako su i oni danas predmetom strogih pravila i potrebe da se izrazitije standardiziraju i naglase razlike među skupinama zvončara. Rukavački, brežanski, zvonejski, mučićevi, frlanski šeširi, kao i oni zvončara Korenskog i Vlahovog Brega, malo se razlikuju u osnovi, no posljednjih godina su se oblikovala pravila i stilovi pojedinih šešira. Kod svih navedenih skupina šešir je obučen u crvenkastu tkaninu i ima utaknute šibe, tzv. *žukve* koje se oviju zelenim papirom te se doda malo vate kako bi nalikovale „macama“. Oko šešira pričvršćuju bodljikavu šparogu na koju pričvrste raznobojne cvjetove izrađene od krep papira. Sa strane su pričvršćene uzice s pomoću kojih se šešir veže ispod vrata.⁴³ Opća je tendencija povećanje količine papirnatog cvijeća u oglavlju svih skupina zvončara. Zvonejske su *krabujosnice* svojim oblikom više nagnute prema natrag i sprijeda imaju veliku bijelu mašnu poznatu pod nazivom *fiok*. Rukavački šeširi, pak, imaju više ovalni oblik. Izradom papirnatih cvjetova bave se žene, dok šešire u pravilu izrađuju muškarci.⁴⁴

Dio zvončara sam sebi, uz pomoć supruge, majke, sestre ili djevojke napravi šešir, a neki zamole poznatu osobu, vještu u izradi šešira, da im ga napravi. Takva se usluga ne naplaćuje novcem već se, eventualno, poklanja kava ili pak slatkiši. *Krabujosnica* brgujskih zvončara u najvećoj mjeri odskače po svojoj različitosti od srodnih oglavlja. Umjesto šparoge sadrži grančice jele. I nekadašnji šeširi zvonejskih i mučićevih zvončara imali su upravo grančice jele umjesto u suvremeno doba tradicionalno poznate šparoge. Isto se upotrebljavao, ali u manjoj mjeri *busol*. Takva *krabujosnica* stoji uspravno, tj. prema gore. Početkom 20. stoljeća šeširi su, uz cvijeće, sadržavali i trake, od kojih su se danas zadržavale dvije, nošene u pozadini, u crvenoj boji.⁴⁵ Žejanski i munski zvončari nose šešir oko čijeg cilindra pričvrste razglednice s motivima žena ili cvijeća, a prostor među njima ispune papirnatim vrpčama, u Žejanama nazvanim *bajerima*. Munsko oglavlje ne sadrži razglednice, već samo papirnatu ukrase. Velike rozete od papira utaknute su paralelno, jedna nasuprot druge, na samom vrhu oglavlja. Sa strane i otraga spušta se slap raznobojnih traka od krep papira gotovo do poda. S prednje strane nad čelom zvončara nalaze se kratke resice, tzv. *franže*. U Žejanama to cijelo oglavlje nazivaju *kumarak*. Novije grupe nastale kasnije imaju inovativna rješenja za oglavlja: zametski zvončari montirali su na šljemove ovčju kožu i rogove, grobnički dondolaši pak

⁴³ Ibid., str. 47. – 48.

⁴⁴ Ibid., str. 48.

⁴⁵ Ibid., str. 48.

goveđe i ovčje lubanje, rogove i ovčju kožu, dok su kukuljanski zvončari u koži i krznu interpretirali nekadašnje papirnate tuljce i trake. To sve nazivaju *patenta*.

3.3. Ovčja koža i balta

Ovčja koža, kakvu nose svi zvončari, okrenuta je svojom dlakavom stranom prema van. Potrebno je da ovčja koža bude dovoljno površinom velika kako bi mogla pokriti ramena i cijeli stražnji dio te da završava negdje u razini koljena. Prsa zvončara ostaju otkrivena, ona služe kao površina na kojoj se križa užad koja drži stražnju stranu pokrivenu ovčjom kožom. Jedan izvor dobiven usmenim putem govori kako je stariji sugovornik na Zvonecoj u svojoj mladosti čuo kako zvončari nisu nosili kožu preko cijelih leđa kao danas, već su samo nosili manju količinu kože oko pasa, gdje se nalaze i sama zvona.⁴⁶ Takvo je rješenje bilo poznato i u Munama te u Žejanama, gdje postoje dva odvojena dijela kože. Sve to zajedno u Žejanama nazivaju *šuba*. Nalaženje kože nije predstavljalo problem prije stotinjak godina, dok je u cijeloj Kastavštini još uvijek bilo puno ovaca i krda. Kasnije se počela koža dobavljati iz nekih drugih krajeva, poput otoka Cresa, Slovenije ili pak Bosne. Grobničanski dondolaši tako po njih odlaze u Visoko blizu Sarajeva u Bosni i Hercegovini.⁴⁷ Takve kože su bolje štavljene pa samim time i izgledaju reprezentativnije. Kao i zvona, i koža se posuđuje između zvončara i njezina kupnja predstavlja značajniju investiciju.

Što se *balte* tiče, skoro je svaki zvončar drži u ruci. Halubajci je nazivaju *bačuka* ili *mačuka*, ona je izrađena od drva u većini slučajeva, no može biti izrađena od drugih materijala. U rijetkim slučajevima se radi o rogu vola ili jelena, drvenoj sjekiri ili *batiću*, kakvom zanimljivom korijenu ili pak o pomno izrađenom predmetu u obliku životinjske glave.⁴⁸ Mogu se vidjeti i *balte* s pričvršćenim krznom, što sve ovisi o ukusu i talentiranosti onog tko je izrađuje. U Zvonecoj je nekad bilo važno jedino da je *balta* gore nešto deblja, da nalikuje na buzdovan i da nije previše teška i naporna za nošenje. Upravo je *balta*, tj. *bačuka*, jedini dio zvončarske opreme koji se bitno razlikuje od jednog zvončara do drugog i predstavlja predmet individualnih kreativnih ostvarenja.⁴⁹

⁴⁶ Ibid., str. 49.

⁴⁷ Ibid., str. 49.

⁴⁸ Ibid., str. 49.

⁴⁹ Ibid., str. 50.

3.4. Odjeća zvončara

Puno zvončara danas nosi mornarsku majicu i bijele hlače – *brageše*. Kod halubajskih zvončara takva je majica u upotrebi od tridesetih godina prošlog stoljeća. U zapadnoj Kastavštini tvrde mnogi da je to nešto novijeg datuma, da su to uveli mladići po povratku sa služenja vojnog roka u mornarici te da su zapravo karirane košulje, odnosno *stomanje* bile više u upotrebi nego mornarske majice.⁵⁰ Na nekima od starijih fotografija vidi se više zvončara u različitim košuljama raznih boja, ali se vidi i nekoliko zvončara koji nose upravo mornarske majice, tako da je njihova zastupljenost očito starijeg datuma. Unutar jedne grupe bilo ih je odjevenih i u jednu i drugu varijantu, a ponekad su košulje bile i naopako obučene.⁵¹ Jednako su tako bile različite i hlače, vrlo često utaknute u visoke čizme. Ponekad su bile od *trliža* (plavog platna od kojeg se izrađuju radna odjela) ili se radilo o varijanti vojničkih jahačkih hlača, odnosno *kavalerica*, dok su na Veprincu poneki nosili još i *gaće*, duge hlače izrađene od ovčje vune. Bile su u prirodnoj boji vune, oko bokova šire, a prema dnu su se sužavale. U tom periodu takve su se hlače koristile i kao radna odjeća. Isključivo u posljednja dva dana pusta (*pusni pondejak i pust*), rukavački zvončari, kao do prije nekoliko godina i brežanski te zvonejski zvončari, nose hlače napravljene od ostataka jutjenih vreća, na kojima su našivene raznobojne krpice, odnosno resice ili *cindrići*. Na nogama su nosili vunene čarape tj. *kopice*, *žoki* ili *opanki na preklju* (s remenom). Nakon što su se opanci prestali nositi, obuvali su različite čizme ili cipele. Neki od zvončara su u poplat obuće zabijali čavle kako se ne bi okliznuli kada su se *rivali* (gurali) s drugim „suparničkim“ skupinama zvončara. Sve do pedesetih godina prošlog stoljeća svatko je oblačio i obuvao što je imao. Nakon odsluživanja vojnih rokova često su tu bile prisutne čizme iz JNA koje su muškarci donosili kod kuće i obuvali ih u vrijeme pusnih ophoda. Od sedamdesetih godina postupno se počine odjeća i obuća određenih skupina zvončara standardizirati. Od svih se očekuje da su jednako odjeveni i obučeni. Tako svi brgujski zvončari, ali i brežanski zvončari te zvončari Vlahovog Brega, Korenskog, Frlanije i grobničanski dondolaši nose karirane košulje, dok ostali imaju mornarske majice. Oko vrata zvončari nose veliku maramu poznatu pod nazivom *facol*, najčešće u nijansama crvene boje. Zametski zvončari, primjerice, nose jednostavne malene jednoboje crvene marame na kojima piše „Zamet“, dok grobničanski dondolaši nose isključivo marame crne boje. Isto tako za *facole* vrijedi da se oni posuđuju unutar grupe zvončara, a ne između grupa zvončara upravo zbog tog, možemo nazvati, *dress – coda*.

⁵⁰ Ibid., str. 50

⁵¹ Ibid., str. 50.

Sl.5. Halubajski zvončari i njihova specifična odjeća i maske te *balte*

Izvor: Slikao autor rada u knjizi: „Halubajski zvončari“, za nakladnika Dalibor Marčelja, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 160.

3.5. Povijesne grupe zvončara

U Halubju su osim zvončara iz Marčelji postojali i kućanski zvončari iz halubajskog kuta (Kosi, Jardasi, Brnčići, Kraljevac, Rupnjak, Kudeji), koji su se s marčejskim zvončarima spojili pedesetih godina prošlog stoljeća u jedinstvenu grupu halubajskih zvončara, kako je to

već opisano u odlomku o toj skupini. O njima nema puno dostupnih izvora. Ipak, neki halubajski zvončari se sjećaju⁵²:

*Moj nono je nosil par let za Kućani (iako je imel pravo po rode za Marčejci nosit, a kako se je rodil pul Kosi tamo mu je bila cela kumpanija) i kako ih je bilo se manje, pet – šest, ni već bilo neke kumpanije, a ni pul Marčejskeh ni bilo fanj zvončari pa su ih pomalo Marčejci vrbovali. Nisu imeli neku određenu rutu za hod, lego ki je prišal to leto nosit va ta sela se je šlo! Najviše po konobah! Otac govori da ih je lepo bilo videt aš da su puno više skakali i munjesali dok su svonci nosili lego danas. Oni da su bili više kumpanija ka je tela dokazat da nisu samo Marčejci dobri zvončari. Na kraje su oni spasili zvončari aš nekoliko let da ni bilo ni jenega zvončara od Marčejci.*⁵³

Zvončarske skupine postojale su i u Matuljima, Rubešima i Pobrima, prilično složenog izgleda i načina kretanja, srodnog današnjim rukavačkim, mučićevim i ostalim skupinama u susjedstvu. Matuljski zvončari prije sedamdesetih godina prošlog stoljeća nosili su zvona s Rukavčanima i nisu bili zasebna grupa. O njima još danas postoji sjećanje: *A ti zvončari su bili strašni! Judi su se zapirali, vrage su crnili ženske. Se ono nekadašnje; oni drugi su se naglo menjali, a matuljski zvončari su ostali grezi. Prezide srušit. čupat, drame, ženske črnit...* (Frlanski zvončar, sin nekadašnjeg matuljskog zvončara). Potom su se osamostalili sedamdesetih godina. U ovoj poluurbanom sredini sve od kraja Drugoga svjetskog rata pa do osamdesetih godina prošlog stoljeća dominantnu organizacijsku ulogu u pokladnim praksama su, kao i u drugim sličnim sredinama (Čavlima, Kukuljanovu, Zametu, Pehlinu), imala pusna društva i njihove maškare: *Pusni odbor Matulji se par puta zapačal va zvončari i onda je to prestalo. Zvončari su vavek puhali na njih. Imeli su šolde, tu je bila turistička zajednica, su se diveretili. Onda je bilo popularno bit va maškarah. To je bil večiti rat, to je srozalo pust pul Matuj. Zvončari prije nisu bili na ponos mesta. Da je tako bilo, ta matujaska krema bi ih prihvatila. Kada smo iz Opatije šli gore, bila je večera na štacione. Ovi iz te kreme su se pridružili pa su zvončari rekli: Vidiš si jedu i piju na račun nas. Smiron su misleli da su oni ti glavni, a da ovi pobiraju šlag. To je pucalo, a va zvončareh su bili sve grezi judi. Va to doba su se lju8di bali govorit va grupe, a ovi drugi su samo pilili po strane. Danas ni problem nikemu govorit* (Nekadašnji matuljski zvončar).⁵⁴

⁵² Ibid., str. 79.

⁵³ Ibid., str. 79.

⁵⁴ Ibid., str. 80.

Dok su zvončari s područja Matulja i prije običavali nositi zvona unutar druge skupine, rubeški i pobarski zvončari nisu ni s kim nosili zvona prije nego što su se osmislili i organizirali. Rubeški zvončari su bili najaktivniji sedamdesetih godina, a ugasili su se osamdesetih godina prošlog stoljeća. U ophod su odlazili pretposljednju pokladnu nedjelju jer su tijekom one posljednje ti zvončari sudjelovali kao maškare u ophodima. Iz Rubeša su odlazili u Matulje, Jušiče, Rukavac, ponovno u Jušiče, preko Trinajstića u Tometiče, Spinčiće, Beliče, Šporovu Jamu, Jurčiče, Čikoviće i ponovno Rubeše. Poneki zvončari koji danas nose zvona s frlanskim zvončarima bili su ranije dijelom ove skupine. Pobarski zvončari su bili aktivni devet godina, od 1988. do 1997. i imali su ophod na pusni četvrtak. *Ma to su više bili pusni zvončari... više radi zajebancije, više kot prova*, kaže jedan zvončar iz susjedne veće grupe koji im je došao pomoći nositi zvona. Jedan od nekadašnjih organizatora toga ophoda danas smatra: *To sada se ne bi moglo ponovo organizirat – ova mlada generacija ne razmišlja više tako. Ovo je k'o naselje, ljudi se ne poznaju međusobno. Va Leprince je moguće to organizirat aš si se međusobno poznaju. Tu su jako mešani, od sakud su prišli. Mi smo na pute za Opatiju, a va Opatije je se obrnjeno turizmu, i te maškare, ali to ni to. Kot zvončari, zeli smo rukavački mot. Jedan naš je šal va Rukavac na probu o puste nosit zvonci, ali ga nisu primili. Dva Rukavčana su nan šli pomoć, ali su im to pokle zabranili. Nisu više šli z nami. A tu je nas bilo malo; ostalo je bila ispomoć. Rukavac, Matulji; Dundič, Dupli – to su pravi zvončari. Mi nismo ni znali nosit, su nas oni učili kako to delat. Onda smo morali nać monture pa su nan ženske se same delale. Iz Opatije su nan prišli pomoć neki prijatelji. Ma, domaći su, ali neki od Pobri su rekli da su oni prišlići, a od tuda su im otac i mat... a mi smo komoć čekali da još ki pride.*⁵⁵

Dinamika stvaranja grupa i njihovog nestanka, jednako kao i spajanje više manjih grupa u jednu veliku pa onda opet nastajanje podgrupa unutar jedne velike i njihovo osamostaljivanje kontinuirani je proces koji je zamjetan u prošlosti jednako kao i u sadašnjosti, što sve govori u prilog velike životnosti tog običaja. Međutim, prije su skupine zvončara bile manje formalizirane, dok danas većina grupa formira udruge. Također, noviji razvoj vodi ka sve većoj ujednačenosti i nepromjenjivosti, kako unutar grupa, tako i među grupama. Osobito se to odnosi na one koje su uvrštene na nacionalnu i UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine.

⁵⁵ Ibid., str. 80.

4. Zvončari i marketing

Zvončare kao tradicionalni folklorno – kulturološki običaj treba i dalje njegovati u izvornom obliku polazeći od ocjene da ovaj drevni običaj, nekad s apotropejskim predznakom, najneposrednije komunicira s ruralnim ambijentima i s njima najneposrednije živi. Dio tih običaja su domaćinstva i ljudi koji prate zvončare prigodom njihovih ophoda. Zašto ljudi? Pa upravo zato je oni zvončarima pripremaju hranu, brinu se o piću kojim ih nude prilikom ophoda i napokon, oni ih tijekom cijelog ophoda bodre. Znači, doživljaj zvončara je ukupnost njih samih, domaćinstva na putu njihova ophoda, publike i gledatelja koji ih prate i samog prostora kuda se kreću.⁵⁶ To su osnovna polazišta koja treba temeljito proučiti i pronaći kako uspostaviti komunikaciju između zvončara kao skupine i turizma koji je na prostoru Republike Hrvatske na uzlaznoj putanji i na relativno visokoj razini. Drugi vid pristupa koji se zasniva na približavanju zvončara turizmu i njihovog nastupanja u urbanim sredinama poput Rijeke dao je nekakve sramežljive rezultate, ali je u principu izazivao žestoke sukobe. Navedeni sukobi su nastajali iz puno razloga: prvo, iz razloga nespremnosti mijenjanja tradicije, drugo, zbog emotivne i socijalne naravi. S jedne strane postoje turističke zajednice koje imaju novac pa za uloženi novac traže i određenu uslugu. Kroz takvu uslugu nastoje vratiti uložena sredstva, a po mogućnosti i oploditi ih.⁵⁷ S druge strane, postoje zavičajne skupine zvončara koje, osim nekih, nemaju niti definirane programe, točno definirano vrijeme ophoda, a da ne govorimo o nekom zajedničkom pusnom odboru. Takav odbor trebalo bi oformiti u okviru Kastavštine, gdje su pokladni običaji još danas jako izraženi i slični. Napokon, može postojati jedno tijelo koje, uz priznavanje specifičnosti različitih skupina zvončara, koordinira pokladna događanja. Bez toga ne postoji način za proširenje komunikacije između zainteresiranih partnera, osim povremenih i neplaniranih nastupa. Prema tome, potrebno je navesti obje strane, zvončare i turističku privredu, na zajednički razgovor. Turističku privredu treba uvjeriti o potrebi unošena pokladnih običaja na ovom prostoru u njezin program, a time i u turističku ponudu. Zvončare treba uvjeriti u potrebu međusobne organiziranosti i koordinacije. To nije nikako lagan zadatak, već traži strpljiv i dugogodišnji rad svih zainteresiranih dionika. Takav bi oblik suradnje dao novu kvalitetu turizmu ovog kraja, bolji financijski efekt i omogućio brže uključivanje zaleda u turističku ponudu Opatijske rivijere.⁵⁸

⁵⁶ Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 80.

⁵⁷ Ibid., str. 80.

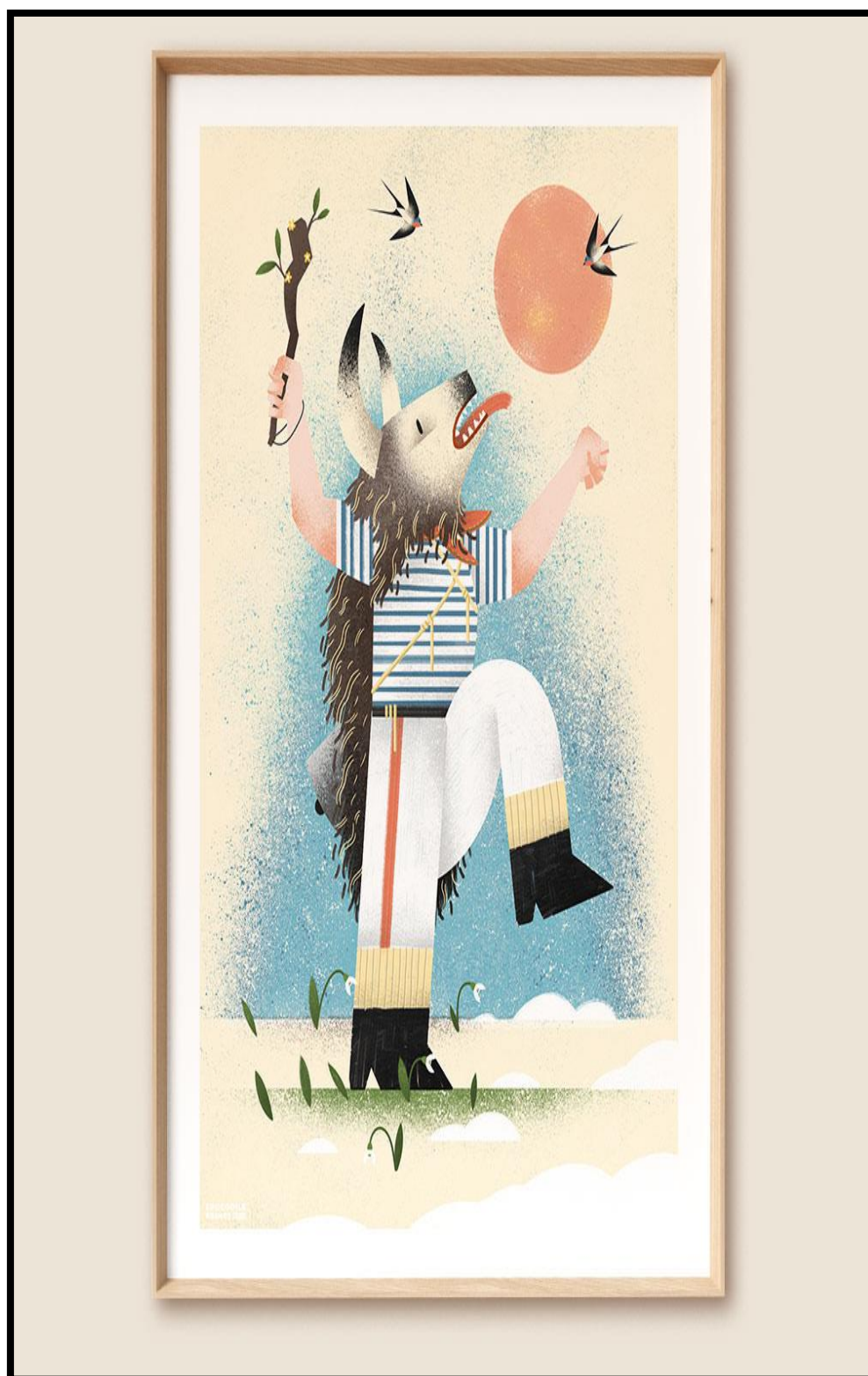
⁵⁸ Ibid., str. 80.

U današnje se vrijeme zvončarima kao obliku izvornog folklora pridaje dosta značenja pa taj oblik narodnog života postaje sve više predmetom proučavanja s raznih stajališta, tako i likovnog. Zvončari u likovnom smislu predstavljaju vrlo zahtjevnu temu zbog svoje karakteristične opreme, hoda, ponašanja i sveukupnog vizualnog dojma. Danas se mnogi umjetnici profesionalno, ali i amaterski bave likovnim prikazom zvončara u raznim tehnikama i materijalima.⁵⁹ U ranije vrijeme, odnosno krajem 19. i početkom 20. Stoljeća, nije postojao takav interes za zvončare u intelektualnim krugovima jer se zvončare smatralo pučkom, gotovo seljačkom zabavom nedostojnom njihova interesa. Jedini koji je sustavnije opisao zvončare i njihove mesopusne običaje bio je Ivo Jardaš u knjizi *Kastavština* koju je JAZU (danas HAZU) u *Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena* (knjiga 39.) objavila 1957.⁶⁰ Nikakva likovna djela o zvončarima iz ranijih godina nisu poznata.

⁵⁹ Ibid., str. 81.

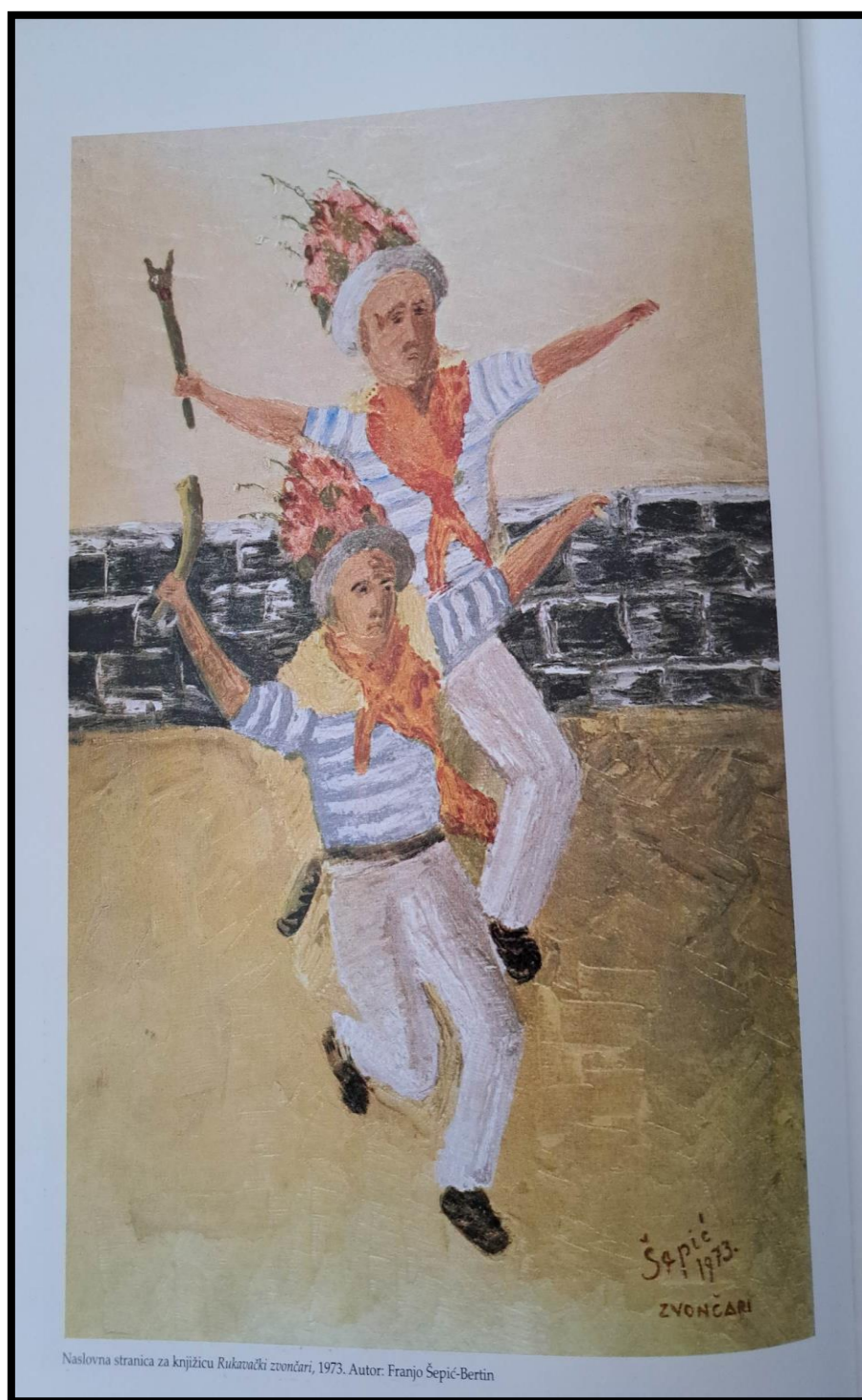
⁶⁰ Ibid., str. 81.

Sl.6. Zvončari kao motiv likovnog izražavanja

Izvor: <https://crocodileprints.com/>, datum pristupa: 24. veljače 2023.

Sl.7. Naslovna stranica za knjižnicu *Rukavački zvončari*, 1973. Autor: Franjo Šepić - Bertin

Izvor: Slikao autor diplomskog rada Filip Boldin iz knjige: Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 82.

5. Mantinjada – pusni običaj koji se u Rukavcu zapustio

Po većim mjestima Kastavštine (u Rukavcu kod Zvančini, sada Čonjini) nakon 6. siječnja pa do korizme trajali su plesovi. Plesove je organizirala skupina mladića zvanih *partenjaki*. Oni su između sebe odabirali vođu plesa koji se nazivao *fešter*. On je bio zadužen ubirati *plesarinu* i upravljati plesom, osim toga zapovijedao je glazbi, *sopcima*, što će svirati. Ulaznica za ples nije se plaćala te se plesalo samo dva puta u sedmici i to nedjeljom i četvrtkom. U plesalištu su naokolo bile drvene klupe, takozvani *škanji*, na kojima su sjedile djevojke sa svojim majkama koje su budno pratile s kim plešu i koliko su puta plesale, međutim, najčešće su djevojke stajale, da ne bi zgužvale odjeću.⁶¹ Da bi pod bio klizav za plesanje, narezalo se sapuna na sitne komadiće i resice te ga se razbacalo po podu. Prvih nekoliko plesova bilo je za djecu. Ona bi svojim plesanjem izgnječila i raznijela sapun po cijelom podu, nakon čega bi ih *fešter* poslao kući.⁶² Tijekom plesa *fešter* bi svojom zviždaljkom ples zaustavio, a svaki bi plesni par ostao na mjestu gdje se zatekao. Nakon toga bi *fešter* išao od para do para, a svaki bi kavalir platio *plesarinu*. Nakon što bi *fešter* ubrao *plesarinu* ples bi se nastavio.⁶³

Bilo je i takvih plesača koji su htjeli sa svojom odabranicom otplesati ples *na samo*. To bi im se udovoljavalo, ali su morali platiti veću *plesarinu* zvanu *taksa*, nakon čega bi *fešter* najavio *tanac nasame*. Treba napomenuti da su se svi držali nepisanog pravila i nikad se nije dogodilo da bi se netko nepozvan sa strane upleo u ovakvu vrstu plesa. Riječ *partenjaka* vjerojatno dolazi od riječi *parat*, što znači dio, pa bi modernim današnjim jezikom to bili dioničari. Djevojke za cijelo vrijeme pusta nisu plaćale nikakve ulaznice za ples pa bi *partenjaki* po starom običaju ubirali *mantinjadu*. Sedmicu dana prije pusta sastajali bi se u gostionici između osam i devet sati, da bi po točno određenom planu izašli iz nje. Nekada bi najprije iz gostionice izašao barjaktar s hrvatskom zastavom, iza njega svirači, a zatim *partenjaki* u povorci dva po dva.⁶⁴ Za vrijeme talijanske vlasti hrvatsku zastavu nije bilo dopušteno nositi pa je ona zamijenjena mladim brezovim drvom ili trstikom. Drvo je dekorirano cvjetovima od raznobojnog krep papira i vrpcama u boji, a zove se *maj*. Riječ *mantinjada* vjerojatno dolazi od talijanske riječi *mantenere*, što znači uzdržavati. Povorka *partenjaka* išla je od kuće do kuće iz kojih su djevojke posjećivale njihov ples. Bila je velika čast kući koju su mladići

⁶¹ Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 85.

⁶² Ibid., str. 85.

⁶³ Ibid., str. 85.

⁶⁴ Ibid., str. 85.

posjetili pa su im (kao i dan danas) pripremali *kroštuli*, *ulenake* te *puhance* i ostala klasična mesopusna jela i delicije. Kada bi došli u kuću, *fešter* bi zaplesao s djevojkom koja je čekala kod kuće, a ona bi mu krišom platila *mantinjadu*. Nekad u staro doba *mantinjada* se plaćala *fijorinima*, a kasnije se davalo po pet – šest kruna.⁶⁵ Neke od djevojaka (one bogatije) nisu htjele dati *mantinjadu* krišom, već bi je stavljale na stol da svi vide. Po jednoj verziji *partenjaki* su obilazili samo kuće iz kojih su im djevojke dolazile na ples, naplatili bi *mantinjadu* i pošli dalje.⁶⁶ Prema drugoj verziji *partenjaki* su obilazili kuće djevojaka pa kada bi naplatili *mantinjadu*, djevojka bi dalje pošla s njima. Koja se od ove dvije verzije običavala održavati u Rukavcu, nije točno poznato.⁶⁷

U četvrtak prije pusne nedjelje *partenjaki* bi naručivali hljebove kruha, rezali bi ih na kriške te navečer na plesu dijelili djevojkama koje su s njima plesale. Jedan bi *partenjaka* dijelio kriške kruha i *supu*, dok bi drugi za njim točio vino u čaše i nudio svima prisutnima. Pusta (lutku) bi napravili *partenjaki* tako što bi staro muško odijelo napunili slamom ili sijenom. Pusta bi objesili na nekakvo stablo i tu bi on čekao svoju daljnju sudbinu. Sada pust napravi netko od zvončara. Plesove *partenjaka* obilazile bi i maškare, skupno ili pojedinačno, zaplesale bi nekoliko plesova i krenule dalje posjetiti druge plesove.⁶⁸ Na Pepelnicu, *partenjaki* iz cijele Kastavštine ili *feštari* ako su bili iz Halubja, došli bi u povorkama s hrvatskim zastavama na Mihotiče. Na Mihotićima od Brda pa ispred gostionice Guć i do Strikinih paradirale su povorke *partenjaka* s hrvatskim zastavama i mašući njima jedna drugu pozdravljale. Predvečer bi se išlo na brdo i tu zapalilo pusta.⁶⁹

⁶⁵ Ibid., str. 85.

⁶⁶ Ibid., str. 85.

⁶⁷ Ibid., str. 86.

⁶⁸ Ibid., str. 86.

⁶⁹ Ibid., str. 86.

6. Vrijeme pusta

U ćićskim selima Munama i Žejanama te na Grobnišćini pust počinje na Sveta tri kralja, dok na čitavoj Kastavštini pust počinje 17. siječnja, na dan Svetog Antona Opata, odnosno, na *Antonju*. Na taj dan muškarci pušu u goveđi rog pa se on naziva i antonjski rog. Tada počinje period godine koji kulminira na sam dan pusta, za koji će mnogi u Kastavštini reći: „To je jeno velo velelje“, „To je najveći praznik va lete“. Mediji će pak govoriti o „ludilu“ ili će spominjati da je započelo takozvano „peto godišnje doba“, što se u najvećoj mjeri odnosi na ono što novinari prvo vide, a to su karnevali, manifestacije i smotre vezane uz sam pust.⁷⁰ Bez obzira na to, vrijede zaključak o ekstratemporalnosti poklada.⁷¹ Danas na Kastavštini periodi adventa i korizme, koji vremenski omeđuju pust, nisu (kao u prošlosti) obilježeni ponašanjem koje bi bilo sasvim različito od onog pokladnog. Premda im pusni period svojim euforičnim svjetovnim sadržajima više totalno ne kontrastira, ipak je intenzivna komunikacija ljudi i specifična vrsta eksplozivnog veselja karakteristična samo za pokladno razdoblje.

U mjestima koja su bliže urbanim sredinama, izvan pusta, osim za određene *fešte* i druge prilike koje okupljaju stanovništvo, društvena je komunikacija danas vrlo oskudna: *Rukavac ni nigdere celo leto do pusta. Samo se vidimo z autom, potulimo i z rukom ovako mahnomo – va aute. To je globalizacija. Na Zvonečoj je manje, tamo se manje gradi, ali i njin će se to dogodit* (svirač iz Rukavca). Lutka pusta visjela je za vrijeme poklada u središtima naselja i u prošlosti, no njegova izrada nije bila tema kojoj se posvećivalo puno pozornosti. Posljednja dva do tri desetljeća u nekim se mjestima nastoji pridati toj lutki određenu ideju i poruku. Danas se, kao što je to slučaj i s mnogim drugim sastavnicama ovog običaja, ritualizira i segment vezan uz postavljanje pusta. Na taj se način obilježavanje Antonje (17. siječnja) u općini Matulji posljednjih godina sastoji od vješanja pusta u Matuljima, Frlaniji, Rukavcu i drugdje. Nakon toga, dio onih koji to prate, odlaze na Zvoneću, gdje nakon mise u crkvi posvećenoj sv. Antunu počinje *fešta* kojom se obilježava početak pusta. Organizira je mladež iz Zvoneća u samome mjestu, a danas se tom prilikom podiže šator kako bi se ugostila većina posjetitelja. U Sušnjima postoji i konoba lokalnog ugostitelja u kojoj se svira, pije i jede do kasno u noć. Takav elaboriran odnos prema lutki pusta i ceremoniji njegovog kreiranja i podizanja nametnuo se kao centralni događaj vezan uz postavljanje pusta, zasigurno i zato jer je riječ o Matuljima, mjestu koje i u mnogim drugim aspektima nastoji osmisliti, preuzeti i

⁷⁰ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 145.

⁷¹ Lozica, I. (1997.), *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, str. 146.

udomiti niz sadržaja vezanih za razne pokladne običaje i pokladne prakse. To nije umanjilo praksu postavljanja pusta po manjim i možemo to nazvati perifernim mjestima, čemu se pristupa bez složene razrade. Najčešće se radi o krpenim lutkama ispunjenim, kao što je prije navedeno, slamom, sijenom ili pak lišćem, koje predstavljaju muški lik. Koliko god da je riječ o lokalnom, seoskom pustu, pokladne teme već su nekoliko godina iznimno zanimljive za lokalne novinare koji su sve zaintrigiraniji i sve češće pišu o detaljima pusnih običaja, ne samo za lokalne medijske izvore već i za ona glasila koja su naširoko čitana, gledana ili slušana.

U matuljskoj općini pust se vješa i u dijelu Matulja nazvanom Frlanija, nakon što se to učini u centru mjesta. U novije vrijeme to biva popraćeno muziciranjem, a nude se i razna pića i jela specifična za doba održavanja pokladnih običaja, što je dovelo do održavanja jedne paralelne *fešte* koja do određene mjere konkurira onoj na Zvonećoj. To se nikako ne sviđa onima koji drže do tradicije, tj. do *stareh užanci*, te oni smatraju da se oslabljuje značaj jedne tradicionalne *fešte* koju predstavlja Antonja na Zvonećoj. Uz to, navedenu relativno novonastalu *feštu* organizira novija grupa zvončara pod nazivom „frlanski zvončari“ te je to još jedan dodatan razlog neslaganja i nezadovoljstva tradicionalnih i starijih grupa zvončara. Ovdje se čak može vidjeti jedna vrsta konflikta između suvremenog rasta interesa i povećanja obujma slavlja pusta i suprotstavljanja skupina s dužom tradicijom. Svečanost Antonje održava se i na Viškovu (Sveti Matej). I prije organizirane *fešte* muškarci su kao i na Zvonećoj, obilazili konobe. Otkako se formirala općina Viškovo, nastala je i nova *fešta*, koja sadrži sve rasprostranjeniju „predaju ključeva grada“. Nastala je 1995. na inicijativu tadašnjeg predsjednika halubajskih zvončara Žarka Lučića. Kraj pusta obilježava se spaljivanjem lutke pusta. Negdje se to čini u utorak navečer, a negdje pak u srijedu, na Pepelnicu. Nedosljednosti i neujednačenost glede prostora i vremena za spaljivanje pusta upućuju na činjenicu da je riječ o pojavi koja nije bila ključna za ovdašnju pokladnu praksu. No, to je prilika za još jedan mali ophod po mjestima, kao što su Rukavac, Bregi i druga mjesta, gdje se s lutkom pusta napravi još jedan krug po selu. Ukoliko se on zapali u utorak, na pust, kao što je to slučaj na Viškovu, tada je riječ o gotovo ekstatičnom kraju poklada.

Mnogi sadržaji koji su sve do prije tridesetak godina bili lokalnog dometa, sada ulaze u „pusni kalendar“ i postaju temom općinskih planova i programa. Složena pravila koja su osmišljena da bi se postignula organiziranost i otklonila kolizija programa, nerijetko mnogi, napose novinari, miješaju s onim tradicijskim pa se nove pojave često predstavljaju kao

„tradicionalne“ ili pak „drevne“. Nositelji samog običaja prema tome nemaju uvijek pozitivan odnos. Pripadnici rukavačke, zvonejske, mučićeve i drugih grupa nerijetko imaju osjećaj da je nešto što su smatrali intimnim, samo njihovim i lokalnim, postalo izloženo javnosti na način koji im se ne dopada. Zastupljenost u medijima im, doduše, ponekad i odgovara, napose kada ugledaju sebe ili svoju grupu u novinama ili televizijskom programu, ali ono što im definitivno ne odgovara jest činjenica da nemaju kontrolu o tome kako ih se predstavlja i često ih ljute objavljene dezinformacije.

7. Nasljedstvo, snaga i spolnost

Predodžbe o tome kakvu narav i ponašanje zvončar treba imati odavno su zadobile karakter stereotipa. S jedne strane od zvončara se očekuje da kao pojedinac bude snažan i pomalo divlji, a s druge strane, kada je dio ophoda (osobito oni većih, formalnijih, unutar kojih se posjećuju druga mjesta u okolici), treba biti kontroliran i disciplinirano slijediti upute vođa zvončarskih grupa. U mnogočemu je predodžba zvončara kod različitih skupina slična: „Zvončar je jak i *nem* (lud).“ On mora biti *zver* – izdržati stvari i biti malo *divi* (divlji).⁷² Recentna afirmacija ideje nepatvorenog, iskonskog i nesputanog u čovjeku kao dijela suvremenih trendova u okviru općih društvenih vrijednosti, jedan je od motiva koji je potaknuo i potiče muškarce iz različitih zajednica da obnove ili ponovno osmisle zvončarske skupine: *Da gremo i da budem ja taj zvončar, vidim da ljudi va tem uživaju* (svjedočanstvo jednog zvončara). Kada se radi o položaju zvončara u društvu prije pedesetak godina, oni se danas često prikazuju kao osobe na marginama društva: *Najviše pijanci su šli zvonci nosit. Jutra su bili trezni, kada su semo prišli nisu više mogli nogah stat. Nisu bili popularniji među ženskami. To su bili vavek ti isti, njih par; to su bili judi 40 – 50 let. Nisu bili baš jako mladi.* To je rekla supruga nekadašnjeg brežanskog zvončara, dok se on pobunio: *Zvončari su marginalci: pijanci, kopači, težaki. Pa još i danas.* U mjestima gdje je bila razvijena tradicija maskara (zajedno s organiziranim maskenbalima, pomnim pripremama kostima, posjetima karnevala u Opatiji, Crikvenici, Rijeci) i gdje su paralelno postojali i zvončari, ovi potonji bili su svojevrsna zapreka: *Zvončare nisu u mojoj familiji cijenili. Oni su bili grezi. Da ste vi vidili ovo lepe maskare: dame rokoko, španjolke – to je bilo čudo va sale.*⁷³ Ovo je dobiveno usmenim putem od strane Lidije Nikočević kroz kratki intervju starijeg sugovornika Kukuljanova. Također u Rukavcu čuje se i dan danas uzrečica *Pust je za siromaha i pijanca – i nemojte mu to zet*, koja se često koristi u okviru naglašavanja da je riječ o zabavi i ispunjenju za jednostavne ljude, u što se predstavnici struktura moći i elite ne bi trebali miješati. U tom je kontekstu značajan iskaz jednog Matuljca: *Nekad su zvončari bili niže društvene klase pa i za vrijeme komunizma i socijalizma. A onda je elita počela nositi zvonci i promijenila se priča. Sada su oni počeli svoju djecu promovirati u tome. Nekada je bilo nekoliko starih zvončarskih familija i to je bilo to.* Jedan od pripadnika te elite o zvončarima je rekao: *Mislim da je većina njih ipak marginalna u društvenom smislu. Društveno afirmirana osoba nije dobrodošla. Oni*

⁷² Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 83.

⁷³ Ibid., str. 83.

teže da te spuste.⁷⁴ Kod novih grupa i kod Halubjana je možda malo drugačije. Halubajski zvončar pak zaključuje: *Zvončar je nekad bil jednako primitivac. Vavek je to bilo tako, ta personifikacija. Zvončar je bez škole, težak. Aš si su bili takovi, si su bili težaki, si su bili doma.*⁷⁵ Ali danas to ni više tako. Ipak nas još neki drže za blago. Kod da smo pijanci, a ne kultura.⁷⁶ Dakako, veliki dio mladih ljudi danas ne odgovara više stereotipu zvončara, ali ih određuju dominantni obrasci ponašanja u grupi muškaraca, u kojima se mogu prepoznati elementi srodni onima kod sportskih timova ili navijačkih skupina. Također su tomu slična objašnjenja da su to prilike u kojima se muškarci mogu opustiti i „ispuhati“, zaboraviti na svakodnevne frustracije, ili pak izaći iz anonimnosti i tih biti dana u središtu pozornosti. Mnogi mladi muškarci nestrpljivo iščekuju period pusta sa svim njegovim sadržajima, a posebice kada će opasati zvona. Pitano je isto tako koliko je jednom prosječnom muškarcu značilo što je zvončar i što njemu znači biti zvončar. Muškarac sa zapadne Kastavštine rekao je: *Ča su mane bili zvončari? Se, se!* Očito se radi o aktivnom življenju te uloge, koja postaje važnim dijelom ili čak okosnicom osobnog identiteta nekih muškaraca.⁷⁷ U posljednjih nekoliko godina više mi je tamošnjih muškaraca izrazilo svoje nezadovoljstvo vlastitim životom zbog izgubljenog posla, nižeg životnog standarda, otuđenošću, osobnim te obiteljskim problemima. Upravo neki od njih, koji su izgubili iluzije ili vjeru u neke životne sadržaje ili kvalitete, čini se da su u većoj mjeri spremni prigrliti zvončarski identitet.

Štoviše, kod pojedinaca iz skupina s dužom tradicijom, može se čuti da je netko pravi zvončar ukoliko je on to 365 dana na godinu (Mučići) ili *Ja mislim da zvončar mora živet kot zvončar* (Halubje). To se prvenstveno odnosi na druženje s *muškom kumpanijom*, tj. muškim društvom. Zvončarske se skupine u novije vrijeme sve češće okupljaju tijekom godine organizirajući sportske susrete i društvena događanja ili jednostavno samo sudjeluju u nekim susretima koji nisu njihove organizacije. Kako u novije vrijeme zvončari zadobivaju sve više i više funkcija i značenja, stvara se potreba da njihove odlike i ponašanje zadovoljavaju nešto složenije kriterije. Antropologija Phyllis Easland Whitney je za halubajske zvončare ustanovila sljedeće⁷⁸ (prevedeno s engleskog jezika na hrvatski): *Baš kao što je Jardas Zvončara opisao kao idealnog čovjeka svoga vremena, tako i suvremeni Zvončar utjelovljuje sve najbolje kvalitete Kastavštine danas. Zvončar je čvrsto ukorijenjen u svoju zajednicu,*

⁷⁴ Ibid., str. 83.

⁷⁵ Ibid., str. 83.

⁷⁶ Ibid., str. 83. – 84.

⁷⁷ Ibid., str. 84.

⁷⁸ Ibid., str. 84.

poštuje njezinu tradiciju i ni u kojem joj smislu nije marginalan. Pridržava se utvrđenih smjernica ispravnog muškog ponašanja i izgleda. To međutim ne znači da je on parohijalan; mnogi su zvončari radili, školovali se i putovali u inozemstvo, a većina ih je zaposlena na kvalificiranim tehničkim ili stručnim radnim mjestima. Čini se da biti zvončar reaffirmira čovjekov identitet, pogotovo onog koji je privremeno napustio svoju zajednicu.⁷⁹

7.1. Genetski faktor i nasljedstvo

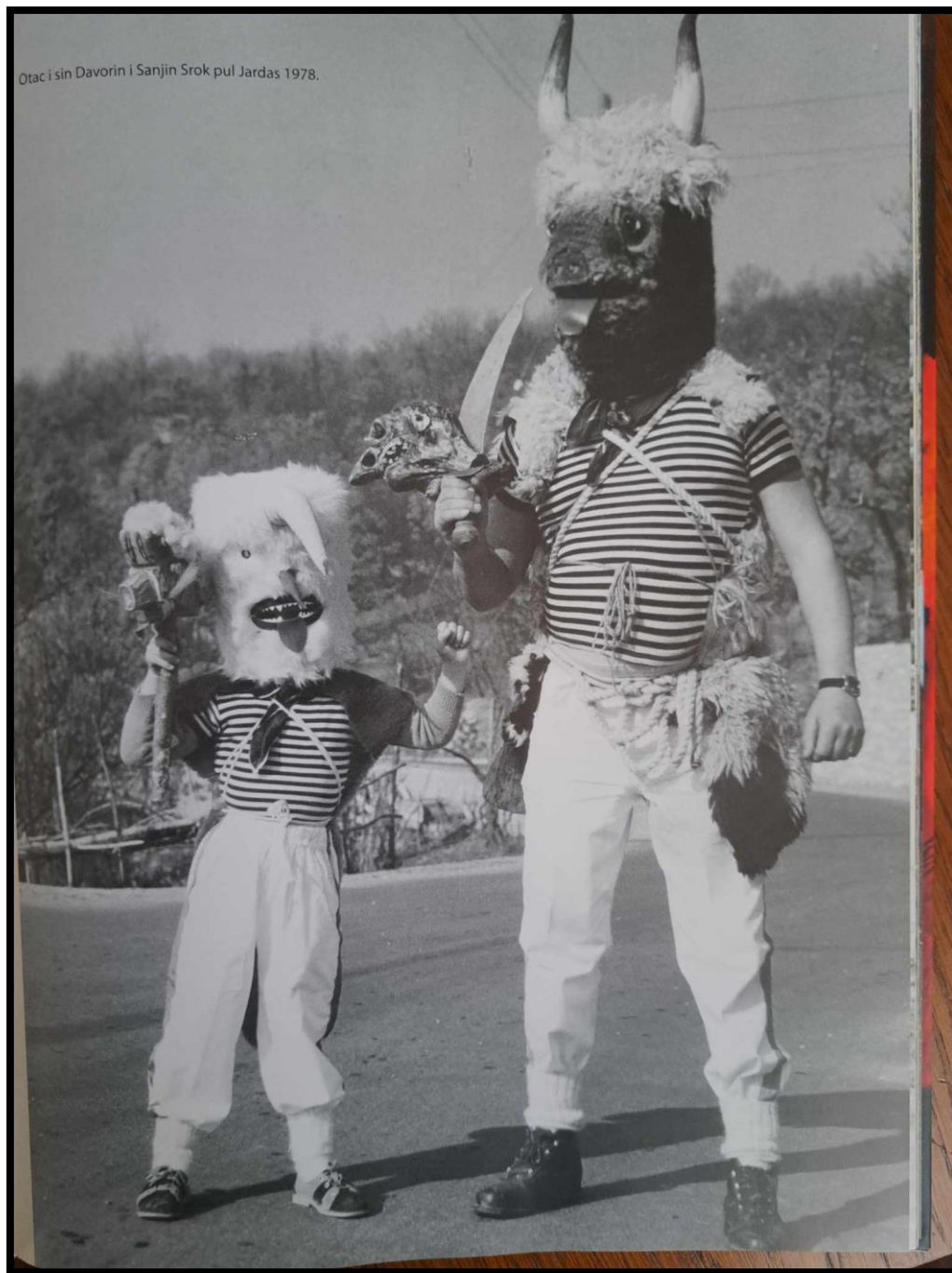
Kod svih tradicionalnih grupa čiji se nastanak ne pamti, naglašava se da način kretanja i odnos prema cijelom običaju nije nešto što se može steći ili pak naučiti, već to osoba *trebe imat va krve*. To znači da znatno više izgleda imaju oni muškarci koji su tamo rođeni i kojima su stariji u obitelji već bili ili jesu aktivni zvončari. Krv i geni se često spominju kao potrebni, a ne samo poželjni faktori da bi se u svim aspektima imalo preduvjeta za sudjelovanje u praksama koje ovaj pokladni zvončarski običaj obuhvaća.⁸⁰ Osobito se odnosi na specifičan zvončarski *mot*. Neke od zvončarskih skupina, tj. grupa koje su osnovali udrugu (poput brgujskih, halubajskih, mučićevih i drugih zvončarskih skupina) u svojem statutu imaju napisano da potencijalnom kandidatu za zvončara mora majka ili otac (u Brgudu su napomenuli *Ako je otac iz Brguda, to je jače nego da je mat, ma ne mora bit...*) biti iz dotičnog mjesta.⁸¹ Ovdje se može spoznati da postoji nekakva hijerarhija između spolova te da može kandidatu za zvončara, odnosno mladiću iz određenog mjesta biti „oprosteno“ ako nije stopostotne „čistoće“ te da mu je samo jedan od roditelja izvorni stanovnik tog određenog mjesta. To pravilo vrijedi i kod halubajskih zvončara, nakon što su više godina za redom primali stanovnike cijele općine Viškovo, a ponekad čak i šire. Sada, nakon što skupina halubajskih zvončara broji na stotine članova i sudionika, oni inzistiraju samo i isključivo na stanovnicima sjevernog djela općine Viškovo, tj. Halubja.

⁷⁹ Eastland – Whittney, P. (1985.), *Pusno vreme i zvončari: an analysis of carnival behaviour in Kastavština, Croatia*, University of California, Santa Barbara, str. 107.

⁸⁰ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 87.

⁸¹ Ibid., str. 87. – 88.

Sl.8. Otac i sin zvončari - nasljedstvo

Izvor: Slikao autor rada u knjizi „Halubajski zvončari“, za nakladnika Dalibor Marčelja, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 227.

U posljednje vrijeme u pomladak primaju uglavnom djecu halubajskih zvončara, uz tvrdnju da su ionako do sada primljeni u skupinu gotovo svi muškarci s područja istočne Kastavštine

koji su željeli biti zvončari i djelovati u zvončarskom krugu. Mučićevi su zvončari nešto drugačija priča, oni naime nemaju tako eksplicitno pravilo da se pridošlice ne primaju, ali uglavnom ih ne primaju.⁸² Oni takve ljude nazivaju *prišlićima* te smatraju da se žele priključiti njihovoj skupini iz nekih krivih, snobovskih razloga. Dio novonastalih grupa ima na tu temu drugačiji pristup. U skupini kukuljanskih zvončara smatraju da se i prijatelji iz susjednih mjesta s područja općine Bakar mogu priključiti njihovoj skupini; kažu da se i oni mogu ujediniti, kada to čini čitava Europa. Jedan frlanski zvončar misli ovako: *Nit je moj otac nosil, nit moj nono, nit pranono, ali ja ću. Makar nisan autohtoni ni niš – mi je gušt. A ako će moj sini mojega sina sin nosit, ja ću bit vesel. A ovaj Dejan z Matulji mi govori: - Ma ča ćeš ti prišlić guštirat ovi naši običaji, a ja, ka mi se familija petsto let tu piše, ne dan. – Pa moreš san mu povedal.* No, svi na zapadnoj Kastavštini priznaju da zvončarski *mot* nemaju ni svi domicilni stanovnici. *Saki čovek ne more bit zvončar. Nema ni hoda, nema ni ponašanja. Ti ga badava vadiš, kada on ne ume* (nekadašnji zvonejski zvončar). Dakako, u svim ovim pozivanjima na krv i gene riječ je i o naglašavanju *ekskluziviteta* ove običajne prakse koja je namijenjena samo skupini *insajdera*, dok su *autsajderi* isključeni.⁸³ Osobito se pozitivno vrednuje kontinuitet nošenja zvona unutar jednog kućanstva, odnosno jedne obitelji. Takva jedna titula donosi ponos cijelome kućanstvu te se oni prave pred ostalim žiteljima njihova mjesta s uzrečicama poput *To j' zvončarska kuća* ili *To je stara zvončarska familija*.⁸⁴ To je na neki način potvrda kontinuiteta življenja, pripadanja svojem kraju i održavanja *stareh užanci*. Ima očeva čiji sinovi ne slijede njihovu praksu zvončarstva. Ponekad se dogodi da oni u nekom drugom iz bliže okolice prepoznaju mladića s kojim mogu ostvariti bliskost temeljenu na zajedničkom odnosu prema zvončarima i zvončarstvu. Mladi halubajski zvončar svoj obiteljski kontinuitet doživljava na vrlo emotivan način, o čemu govori sljedeće svjedočanstvo: *Vidite ono mi je pranono na slike. I od njega je otac isto nosil... i si do danas. To se ne more opisat. Ja živin za zvončari. Celo leto živin zvončari. Ja se sa zvončarima družin i inače. Moj je otac isto imel svoju mušu kumpaniju. I si su bili zvončari. S decon od temi se ja sada družin. I si su zvončari*.⁸⁵ Naravno, u ovome slučaju muškarci su ti koji obnašaju glavnu ulogu, tj. obnašaju ulogu zvončara kao takvog. Ženama se u ovakvim obiteljima isto tako dodjeljuju razni zadaci i uloge. Ženama je glavna uloga pripremiti zvončarsku odjeću i obuću za svojega muža, brata, oca, nećaka, sina ili dr. Te žene u tome

⁸² Ibid., str. 89.

⁸³ Ibid., str. 89.

⁸⁴ Ibid., str. 90.

⁸⁵ Ibid., str. 90.

vide veliku satisfakciju i ponos. Uostalom, i njezinom je zaslugom sin ili muž zdrav i krepak.⁸⁶ Sestra jednog halubajskog zvončara kaže sljedeće: *Imet zvončara doma je neizmeren ponos. Veli ponos kada moreš reć da ti je otac zvončar i da ti je brat zvončar i da su ti nonoti bili zvončari.*⁸⁷

7.2. Snaga i fizička sprema zvončara

Jedna od prvih generalnih asocijacija na zvončare je njihova tjelesna snaga i izdržljivost. Podrazumijeva se da se radi o snažnijim i sasvim zdravim muškarcima. Kod dužih ruta to je neprikosnoven preduvjet, ali svaka skupina, bez obzira na dužinu rute, nastoji imati *krepke*, snažne muškarce u grupi. Čak i nakon višegodišnje aktivnosti, zvončari moraju preispitati svoju spremnost jer: *Moraš se osjetit sposoban i u sebe siguran. Jer ča ako te uhvati na pol puta? Sa ona leta uzalud...* (mučićev zvončar).⁸⁸ U prvome dijelu pusnog razdoblja poneki zvončari se nađu s prijateljima i vježbaju na nekom šumskome putu. Takve vježbe obično završe zajedničkom posjetom gostionici ili konobi. Dok su one rezultat dogovora dvaju ili više znanaca, za probe se zna kada i gdje se održavaju.⁸⁹ Okupljaju veći broj zvončara i, za razliku od vježbi s nekoliko zvončara, testiraju i njihovu vještinu u oblikovanju zvončarskog kola. Pripreme neposredno pred ophod su individualne – neki idu spavati rano, drugi pak izlaze navečer van i ostaju do kasno u noć. To se češće događa onim nešto mlađim zvončarima.

Ja san jeno tri puti celu noć bil okole i napil se. Jedamput san bil baš trd i jutro gledam ti zvonci na kantride i brageše i majicu... ću poč – neću poč. Sel sam va kadu va ledenu vodu i tekal oko kuće. Mat mi je rekla da kamo ću poč takov. A ni mi bilo sejeno, aš samo jedamput je dosta da osramotin sebe i celu svoju fameju. Šal san, trpel san za drevo i za kamik, ma san izdržal; celi dan nisan niš pil, samo vodu. Dosta je da se samo jedanput osramotiš da to ostane za vavek... To se pameti pedeset let. Evo R. je bil pal i više nikad ni oprtil zvonci... nikad. To je bilo pred valda trejset let i još se pameti. Jedan zvonejski zvončar se bil napil i je pal va lehu. Od onda nikad više ni pil, ali niti zvonci nosil. Judi posebno gledaju ko se ki napije (mučićev zvončar).⁹⁰

⁸⁶ Ibid., str. 90.

⁸⁷ Ibid., str. 90.

⁸⁸ Ibid., str. 91.

⁸⁹ Ibid., str. 91.

⁹⁰ Ibid., str. 92.

Kao što zvončarska skupina, kada jednom krene ne smije prestati s ophodom, ma kakvo vrijeme bilo, tako i pojedini zvončari ne smiju prekinuti ophod. *Ako ča pada, onda je još veća sila zvonit, da se čovek ne ohladi*, smatraju zvončari u Zvonećoj. Često se pri spominjanju toga priziva uzrečica: *Krepat, ma ne molat*. Bila bi to velika sramota za cijelu grupu i za zvončara osobno, koja bi se danima u vrijeme pusta prepričavala i vjerojatno nikad zaboravila. Štoviše, zvončari ne smiju niti posustajati na samome završetku ophoda; neki ih dođu kritički promatrati u posljednjim satima i analizirati ima li još potrebne čvrstoće, snage i žestine u njima i njihovoj zvonjavi.⁹¹ Stoga prvi i posljednji zvončari u tome smislu trebaju biti najbolji, dok one prosječne skriva sredina povorke. Kada se navečer vraćaju u svoje selo, svi nastoje aktivirati svu preostalu snagu ne bi li pokazali da ih sam ophod nije još do kraja izmorio. Općenito govoreći, svatko se želi prikazati što izdržljivijim, zdravijim i snažnijim. Na taj način se dokazuju pred svojim vršnjacima, ali i djevojkama. Kako su ujedno i predstavnici svojih obitelji, nastoje pridonijeti obiteljskom osjećaju ponosa i časti.⁹²

7.3. Rivalstvo unutar zvončarske grupe

Prema van svaka grupa nastoji izgledati homogeno i složno, za vrijeme pusta koji predstavlja period jakih emocija, te neke od njih dovode do raznih sukoba unutar grupa. Jedan od vođa rukavačkih zvončara kaže sljedeće: *Mi ćemo se vavek svadit. Saki čakula, ali nike neće prit blizu dela. Kada ga nazoveš da reši problem, niki neće prit. Mi smo mala sredina, ne kot na Halubju ili na Grobniščini. A nema nas jako puno, bilo nas je 17 – 18 neko leto. Ne moreš na jude ni zijat. A mi smo si stalno skupa... se se to dopunjuje*. Svađe unutar grupe često su vezana uz organizacijska pitanja i financiranje zvončara, razglabanja treba li poći na smotre i gostovanja ili ne te kamo ako se odluči da se ipak ide. No, na temu ophoda (unaprijed, ali nerijetko i tijekom samog ophoda) također je niz neslaganja i, manje ili više, očitih sukobljavanja zvončara. Djelomično se to odnosi na poziciju unutar povorke, odnosno tko će biti u prvim ili posljednjim redovima. Imaju li na to pravo ljudi čije su obitelji iz toga kraja ili pak zvončari koje dolaze iz marginalnih mjesta onog područja koje pokriva određena skupina. Zašto je netko u prvom redu godinama – sve su to polemike, predmeti dugotrajnih razglabanja i povišenih tonova po *oštarijama* poglavito matuljske općine. Neki smatraju da je izdvajanje grupa Vlahov Breg i Korensko od mučićevid zvončara bilo potpomognuto i razmimoilaženjima mišljenja o tome tko treba biti u prvim i posljednjim redovima mučićeve grupe. U velikim zvončarskim skupinama poput halubajskih zvončara, mnogi ne vole

⁹¹ Ibid., str. 92.

⁹² Ibid., str. 92.

medijsko isticanje pojedinaca, kao što ne vole niti one koji traže lakša rješenja pa ne nose zvona kada kiši ili se radi o manje atraktivnom gostovanju.⁹³ Iskakanje i izrazito isticanje iz grupe od strane jednog pojedinca ne tolerira se u zvončarskim skupinama, čak ni kada se, kao što je to slučaj kod navedene grupe, radi o mladiću koji (jedini u skupini) nosi kosu skupljenu u rep.⁹⁴

7.4. Nasilno ponašanje zvončara

Od euforije do iskazivanja sile i žestine (uglavnom u okviru ophoda zadnjih dana pusta), nije veliki korak. Kolektivno sjećanje na nekadašnje zvončare obiluje pričama o tipu ponašanja koje bi danas mnogi prepoznali kao nasilno. U Rukavcu se pamti da su neki stari zvončari (poput legendarnog Josipa Crnića, zvanog Veli Jože) ubili mačku ili je smrtno ranili. Poneki bi zvončar potom uzeo mačju glavu, drugi crijeva, tako da je većini pripao neki dio mačjeg tijela. Time bi plašili i prijetili ženama i djevojkama te bi ih čak ponekad i omazali tim krvavim dijelovima mačjeg tijela. Sličnu upotrebu mačaka pamte i u Halubju. Većina kazivanja koja se odnosi na to vrijeme potvrđuje da su se djevojke i žene sakrivale. No, neke su ih žene izazivale. Trebalo bi ih uhvatiti da bi se pojedinac, zvončar, pokazao sposobnim i spretnim te hitrim. Time bi on pokazao kako je dosljedan zvončar. Zbog toga su neki od zvončara nasrtali i upadali u kuće, penjali se po balkonima, trčali za djevojkama stotinama metara s punom opremom. Kada i ako bi ih konačno uhvatili, dobro bi ih *opepelili i izmazali* mačjom krvlju. U Halubju postoji priča koja pripovijeda o tome kako djevojke nisu htjele izaći iz kuće kada bi stigli zvončari: *Nekad kad ženske nisu tele izać van z kuće kad su zvončari prišli, aš su jih se bale, zvončari su znali navuč kolci i graju va kuće njen kres važgat kako bi jih dim van z kući stiral.*⁹⁵ Zbog takvih, nazovimo to, nasilnih aktivnosti, zvončari nisu cijelo vrijeme bili integrirani u homogenu grupu, već je trčanje za djevojkama moglo zvončara udaljiti i nekoliko stotina metara od njegove grupe.

Današnje scene za *pusni ponedejak* i pust, kada rukavački zvončari dohvate žene i muškarce i potom ih nadviju nad tek ugašenog ognjišta iz kojeg se još dimi, mogu izgledati nasilne, no to su postupci koje kontroliraju tradicijska pravila. Ta pravila ujedno reguliraju većini sudionika dobre spoznaje krajnje granice do koje se smije ići. Poznati su, međutim, sukobi između

⁹³ Ibid., str. 100.

⁹⁴ Ibid., str. 101.

⁹⁵ Udovič, T. (2010.), *Halubajski zvončari kao kulturno nematerijalno dobro Halubja*, Završni izvještaj istraživanja iz Kologija Metodologija istraživanja u kulturi, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kulturalne studije, Rijeka, str. 27.

različitih grupa zvončara, osobito početkom 20. stoljeća. U ovom je fragmentu opisan sukob Brgujaca i Zvonećana na dan Antonje, 17. siječnja, kada se održava fešta kojom počinje pust: *Vicić Ivičinov Zaluk zajeno za Prven svetsken raton prišal je z Meriki doma. Sega rata j' neč i zaslužil pak je pul Gašpari, na Vrtaljićeh kuću uzidal. Čin je kuća bila gotova, otprl je oštariju. Na Antonju hiljadudevetstodvajset i prvega pul Vicića zvonejski mladići su imeli tanac. Zamislite: Antonja, puti kopni, vreme lepo, a h temu i nova oštarija! Ljudi su se mastili v oštarije, va tanac, a i vane jih je bilo koliko i nutre! Večer, neku dobu kada j' najveća gnjeta, su prišli Brgujci zvonci. To j' bilo neč neobičajno! Zvončari su pred oštarijun storili kolo, kako to i obično, ma ne na Antonju, i za ten su se zarivali nutar mej ljudi, a do malo časa su prišli i va tanac kako j' to i običaj. Partenjaki su njin dali da par puti zatancaju, kako j' to užanca i da onda napuste tanac. Zvončari nisu imeli nameru s tanca van poč, oni su zapravo se oštrejše stresajuć zvonci, kazali svoju moć i junaštvo dokle ni počelo partenjakon dodijati. Počel je nemir i prišlo j' do vele barufi kot da j' rat! Srećan j' bija k j' na vreme zilezal s tanca van. Kako j' bilo na tance, tako j' i v oštarije. Svetla su se porazbila. Tu se j' tuklo, ni se ni videlo po ken se tuče! Glavno j' bilo da se tuče! Razbilo se j' se: kantridi, stoli, poneštri, vrata i okrut! Šparget je bil zipeljan van i hićen prek zida va dolac. Glas od barufi se j' širil najprvo po Zvonećoj, pak po se komune. Stareji muži, ki su već bili va postelje, postajali su i šli na pomoć mlajen! Tu nisu bili samo brgujski zvončari, bilo j' čuda Brgujac ki nisu zvonci nosili. Drugi dan za barufun su prišli žandari; videli su ča j' storeno, po seleh pohajali i spićevali. Nekoliko mladića su i zaprli, ma ne za dugo! Oštar je pasal najhuje zač je storena velika škoda; sreća j' bila da j' Vicić bil tišljar i imel i dva lauranta pak va jedan ćedan se j' to popravilo. Oštarija j' opet delala, tanci su se držali kot da ni niš bilo, ma oni ki su va barufe bili, nisu je pozabili.⁹⁶*

Posebice su izazovne u to doba bile situacije u kojima bi se susrele različite skupine zvončara, što se znalo dogoditi u središtu Mučića. Postoji uzrečica da se *Na mučićeve ravne vrah pali*, također i zato što su neke grupe, čini se namjerno, nastojale susresti drugu zvončarsku skupinu da bi se s njom nadmetale. Tada je znalo doći do međusobnog guranja, pri čemu se pokušavalo oboriti na tlo zvončara iz druge grupe. Ako su u to odmjeravanje bili uključeni i brgujski zvončari, *kračalio su po brgujsku*, odnosno stopalom zakačili nogu drugog zvončara, ne bi li pao. I današnji zvončari pamte: *Danas se eksponiraju na drugi način: mobitel, kamera, lepši facol. Onda su to bili žilavi delafci, prgavi... Dosta je bila jena beseda i to bi planulo. Skoz su se tukli. Na Zdemeru je bil tanac. Unutra lampa od karbida. Još je nisu ni*

⁹⁶ Matetić, F. (2011.), *Breme i počivalo. Zvoneća – dela i užanci*, Naklada Kvarner, Novi Vinodolski, str. 19.

važgali, već su si bežali, već su se tukli, i ta je lampa šla va kusi... tukli su se radi parcel, radi ženskeh, radi pijači... Ako nisi va to vreme prišal Brgujcon, zajeno bi te stukli (rukavački zvončar).⁹⁷ Riječ je o društvenoj memoriji koja ipak ima nekakve poveznice sa sadašnjošću, što ilustrira sljedeći iskaz: *Brgujci su pul Julice imeli obed kot i vavek. I onda su naši vođe šli videt ako su Brgujci šli ća, aš da smo se trefili bi bil rusvaj. Tobože, ki su jači, bolji zvončari. To se nikad ni pustilo. Jedno leto su se Brgujci med sobun potukli i onda se čuda zvonac zgubilo, Tominićevi pravi austrijski zvonci (frlanski, bivši mučićev zvončar).*⁹⁸ Božidar Širola je na temelju svojeg terenskog rada na istočnoj Kastavštini 1932., u Marčeljima opisao sukobe između zvončara: *No nekada je po više skupina zvončara izlazilo iz raznih sela. I kada su se takove dvije skupine negdje na putu srele, nastalo je nadmetanje. Najprije je jedna skupina drugoj nastojala uništiti mesopusta, njihovog Matu. Već zbog toga je moglo doći do svađe i tučnjave. Još je veća graja, a i opasnost za svakoga pojedinca među zvončarima, nastala od nadmetanja snage, koje se sastojalo u tome, da se jedna skupina u drugu zabušila i nastojala je odgurati. U toj gužvi bilo je koji put i polomljenih rebara, a osim toga – ako je bio hladniji dan – mnogi su se zvončari, lako odjeveni, a usopljeni od mnogog ludog poskakivanja i oštrog potiskivanja, nahladili, pa je bilo i ozbiljnih bolesti.*⁹⁹

7.5. Važnost hrane i pića

Tijekom pusta popije se velika količina pića, bilo da je ono alkoholno ili bezalkoholno. Isto se tako pojedu velike količine klasične zimske i pusne hrane. Svaka društvena situacija i podrazumijeva konzumaciju alkoholnih pića, a posebice se to odnosi na vino. Ono se dakako pije po raznim tavernama, konobama, na plesovima i u gostionicama. U ovim potonjima i inače postoji pravilo da se plaćaju onolike ture koliko ima muškaraca u društvu. *Popije se dosta. Ako nas je pet va oštarije, onda mora saki turu platit. To je glupo, jer ja ne morem popit više od dva deci vina. Al onda se mora popit jer će mi neki reć: -A, sad si popil, a niš nisi platil! To je neka muška čast, valda... Uopće nisan pristalica tega,* kazao je jedan halubajski zvončar.

Tijekom ophoda vino priju također oni koji gledaju zvončare i družu se tim povodom, dok zvončari piju uglavnom umjereno, da nešto ne bi izmaknulo kontroli. Kao što je već naglašeno, s obzirom na današnji reprezentativni značaj i ulogu zvončara, ukoliko bi pali ili

⁹⁷ Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju, Zagreb, str. 103.

⁹⁸ Ibid., str. 103.

⁹⁹ Širola, B. (1934.), *Zvončari. Etnografska istraživanja i građa*, Etnografski muzej, Zagreb, str. 17.

nešto skrivili, to ne bi bila sramota za njih osobno i njihovu obitelj, već i za cijelu njihovu zvončarsku skupinu te za selo za koje nose zvona. Tijekom ophoda po vlastitom mjestu u posljednja dva pokladna dana zvončari su nešto više opušteni pa i više popiju. Premda, u Bregima su naglasili: *Pijan čovek ne more zvonci nosit. Čovek mora puno jist, malo pit. Na Brege su vavek drva rashičevali, vrag pogotovo i medved i još dva tri zvončara. Ča su više teh bedastoć delali, su manje pili.*

Halubajski zvončari nose samo jedno zvono i nemaju svojeg para s kojim se sudaraju i usklađuju pa nešto manje moraju paziti na količinu alkohola. No, hodajući, alkohol im, kako kažu brzo prestane djelovati. Očekivano, sami zvončari o alkoholu i pijanstvu se izjašnjavaju i vrednuju ga drugačije od žena i od onih koji su samo promatrači i sami ne nose zvona. Ima i ovakvih stavova: *O kakovoj vi kulturi govorite? Pred trejset let je to bila grupa pijanci i propalica ča je hodila da se napije i neš pojede. Danas je to tobože neka velika kultura!* (Stanovnik Viškova, starosjeditelj koji nije zvončar). Muške priče često sadrže opise događaja pijanih znanaca. Jedan se zvončar sjeća manje formalnog ophoda s pobarskim zvončarima: *Pili smo viljamovku... i ča se ni razbila ta boca i B. je zel tu krušvu ča je tamo stala morda pet let. I mila ti majka: B. – leš! Držim ga za kožu, a on naseren. Otac njegov mi govori: daj mu jenu juhu da pride blago na se. I nekako se otreznil. A onda se R. nasral. A mene je bilo do tu i jenega i drugega. Mi prihajamo do bočarije: san ga žvajznul i lih je sel za zid. I mi delamo kolo, a on je ostal na zide... A judi je bilo kot naloženo! Ava mane... To smo bili više kot pusni zvončari.* Osim u citatu spomenutih, ima čitav niz izraza za pijanog čovjeka: *naleven, nakuren, lep, šimija, našimijan, kisel, drven, ubil se je.* Dok je u tradicionalnim višekilometarskim ophodima sramota za zvončara ukoliko se napije (i time gubi kontrolu nad sobom i samodisciplinu) općenito se ne dobiva dojam da je česta konzumacija alkohola stigmatizirana i doživljena kao problem. Na to se češće gleda tek s blagim prijekorom. Postoji čitav niz komponiranih pjesama, od kojih su neke namijenjene upravo pusnom ugođaju i afirmativno ili barem šaljivo, tematiziraju opijanje. Jedna od njih je „*Ala homo ča popit*“ čiji tekst sadrži niz stereotipa u vezi pijanstva.

8. Pokladne skupine ostalih krajeva Hrvatske

Naziv *Hap ' hanci* čiju skupinu čini oko deset maskiranih momaka najvjerojatnije dolazi od kajkavske riječi *naphati*, što znači nešto napuniti slamom. Odjeveni su u bijelu narodnu nošnju iz domaćeg platna, koja se još dodatno ispuni slamom. Na glavama nose drvene maske zvane *lampe* sa životinjskim rogovima. Oko pojasa nose razne predmete kojima stvaraju buku, a katkad i poseban instrument *prdu*. To je zemljana posuda čiji je otvor presvučen svinjskim mjehurom. Kroz jednu rupicu se provlači štap koji potom stvara duboke tonove. U Međimurju i Baranji poznati su još i likovi *kum* i *kuma* koji nose dijete. Za razliku od ostalih skupina koje su izrazito bučne, *kum* i *kuma* idu selom šutke. U svojem ophodu obilaze dvorišta mladih bračnih parova, tj. kuće gdje ukućani očekuju porođaj u idućoj godini ili im je to želja. Najveći centar pokladnih običaja u Međimurju je selo Turčišće.¹⁰⁰

Hertarije čine posebnu skupinu maskiranih likova (u Međimurju je to naziv za stado, odnosno pastira). To su dva do tri momka ogrnuti plahtom koji u ruci nose masku u obliku goveđe ili kozje glave zvanu *čaplja krava*. Masku spada u skupinu maski *klocalica*, zbog mogućnosti micanja donjom čeljusti. Najčešći je oblik krave. Udaranjem donje u gornju čeljust proizvodi se zvuk nalik čapljinom oglašavanju za koje kažu da čaplja *kloče* pa joj vjerojatno od toga i naziv *klocalica*. Ova skupina predstavlja stado koje pastir *herter* (gonič) tjera na pašu kao prerušen momak.¹⁰¹

Baranjske *buše* imaju zadaću potjerati sve zlo koje može snaći selo i njegove stanovnike. Postoje dvije vrste drevnih maski *buša*, u Baranji. Jedne su *lipe*, a druge su *strašne maske*. Kada se npr. zimi spuste divlje zvijeri s planina pa napadnu stoku i ljude, zatim elementarne nepogode i slično, zadaća je baranjskih *buša* da ih zaštite od toga i preveniraju takve događaje. Zbog toga na licu nose drvene maske, *larfe*, s volovskim ili ovnovim rogovima, preko tijela prebačene su im ovčje kože. *Lipe* *buše* odjevene su u najljepše narodne nošnje, bogato ukrašene nakitom. One pjevaju i plešu pa tim svojim umiljavanjem nastoje odobrovoljiti sva moguća zla da ih ona ne napadnu. Ovaj običaj posebno se očuvao u Mohaču u Mađarskoj, gdje je puno Hrvata Šokaca. *Buše* predstavljaju drevne maske koje imaju točno određenu svrhu (već spomenutu). Radi toga su opremljene raznim bučnim rekvizitima poput

¹⁰⁰ Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 119.

¹⁰¹ Ibid., str. 120.

klepetaljki, čegrtaljki i sl. Pod maskom svatko može činiti što ga je volja, ali kasnije kada sve prođe, ipak se sazna tko je odigrao pozitivnu, a tko negativnu ulogu.¹⁰²

¹⁰² *Ibid.*, str. 120.

9. Zvončari kao brend

Halubajski zvončari važan su kulturni fenomen koji je već davno prerastao svoj zavičajni prostor te postao, Rješenjem Ministarstva kulture od 12. srpnja 2007., kulturno dobro Republike Hrvatske pod zaštitom UNESCO-a. Za Halubje oni ne označavaju tek mjesec ili dva pusnih događaja, već znače puno više. To je način života. Usprkos različitim stavovima kroz povijest i činjenici da su u jednom razdoblju bili zabranjeni, nedvojbeno je da su danas zvončari najbolji turistički promotor ovoga kraja. Premda je danas općina Viškovo multikulturalna zajednica, njezino političko vodstvo zalaže se i svojim radom nastojati sačuvati tradicijske vrijednosti. Upravo iz tog razloga pokrenut je projekt izgradnje Zavičajne rekreacijske zone Halubjan, na površini od 3.100 metara kvadratnih, a udaljenosti 3- 4 minute od samog centra Viškova. Kuća je osmišljena tako da su zasebno smješteni galerijski prostor, suvenirnica, prostor za radionice, garderoba, kantina te pomoćne prostorije, dok će se ispred pročelja izgraditi prilazni trg, terasa i parkiralište. Lokacija se nalazi na laganoj padini s koje se pruža prekrasan pogled na Kastav i okolne brežuljke. Projekt je zamišljen kao muzejski postav koji će omogućiti adekvatnu prezentaciju zvončara i njihove tradicije na jednome mjestu te postati matični objekt naših zvončara. Investitor projekta Zavičajne kuće je općina Viškovo, koja je ujedno i vlasnik zemljišta na kojem će se graditi kuća, dok je za financiranje dodatnih investicija predviđeno korištenje sredstava iz fondova EU. Zavičajna kuća je Strateškim okvirom razvoja općine Viškovo predviđena kao jedna od ključnih kapitalnih investicija u procesu razvoja turizma, kojem će se nedvojbeno posebnu atraktivnost dati upravo tradicijska vrijednost naših zvončara, koja je stekla status brenda. Upravo zato se ističe važnost uključivanja mještana i lokalne zajednice u realizaciju projekta kako bi se, kroz njihove ideje i iskustva te narodnu predaju, sadržajno obogatila ponuda zavičajne kuće. Nesporno je da ova vrijedna fotomonografija slikom i riječju nudi dubok osjećaj pripadnosti rodnom kraju, prezentira prošlost i sadašnjost halubajskih zvončara te pruža pogled u njihovu budućnost. Treba odati priznanje svima koji su svojim dosadašnjim radom dali doprinos njezinom nastanku, svim zvončarima i njihovim obiteljima koji su živjeli i žive njegujući ljubav prema zvončarskim običajima.

10. Zaključak

Zvončari su tradicionalna maskirana skupina ljudi koja se nalazi u Hrvatskoj, posebice u ruralnim područjima Gorskog kotara i Like. Njihovu pojavu karakterizira nošenje živopisnih kostima s velikim zvonima, koji zveckaju dok se kreću. Ova tradicija seže stoljećima unatrag i obično se obilježava tijekom zimskih mjeseci, osobito za vrijeme karnevala. Utjecaj zvončara na turizam u tim regijama može biti značajan. Mnogi turisti dolaze posjetiti ta područja tijekom karnevalskih događanja kako bi svjedočili ovoj jedinstvenoj tradiciji. Zvončari stvaraju atmosferu euforije i tajanstvenosti svojim kostimima, maskama i zvukom zvona. Turisti se često privlače neobičnošću ove tradicije i žele doživjeti autentično iskustvo. Turizam povezan sa zvončarima obično uključuje organizirane ture, posebne priredbe, izložbe i festivale. Posjetitelji imaju priliku vidjeti zvončare u akciji, sudjelovati u tradicionalnim obredima i saznati više o povijesti i simbolici zvončara. Ova vrsta turizma može pružiti lokalnom stanovništvu dodatne prihode kroz prodaju suvenira, hrane i smještaja. Također, zvončari su postali popularna atrakcija za fotografe, novinare i filmaše, što je također pridonijelo povećanju turizma u tim područjima. Slike i priče o zvončarima putuju svijetom, privlačeći pažnju i dodatno promovirajući turizam u tim regijama. Međutim, treba napomenuti da je očuvanje autentičnosti i kulturnog konteksta zvončara ključno za održavanje njihovog utjecaja na turizam. Važno je da se tradicija poštuje i da se turističke aktivnosti provode na način koji podržava lokalnu zajednicu i njezine vrijednosti. Održivi turizam i edukacija turista o povijesti i značaju zvončara mogu osigurati da se ova tradicija i njezin utjecaj na turizam nastave dugoročno.

Zvončari predstavljaju jedinstveni kulturni identitet Hrvatske i ističu se svojom šarenom odjećom, zvucima zvona i plesnim pokretima. Ova tradicija se često prenosi s generacije na generaciju, čime se održava kulturna baština i jača osjećaj zajedništva među lokalnim stanovništvom. Osim što zvončari privlače turiste tijekom karnevalskih događanja, oni također igraju važnu ulogu u promociji turizma u regijama u kojima se nalaze. Njihov vizualni identitet, zvukovi zvona i plesni pokreti postali su prepoznatljivi simboli Hrvatske i često se koriste u marketinškim materijalima, poput brošura, plakata i videozapisa, kako bi se privukla pažnja turista. Zvončari također pružaju mogućnosti za razvoj različitih oblika turizma, poput kulturnog turizma i ruralnog turizma. Turisti imaju priliku upoznati se s lokalnom kulturom, tradicijom i načinom života kroz susret s zvončarima i posjet obližnjim

selima. Ova vrsta turizma promiče održivi razvoj regija, potiče očuvanje tradicionalnih zanata i lokalne kuhinje te pruža priliku za dijeljenje iskustava s lokalnim stanovništvom.

Osim toga, zvončari su često sudionici i drugih folklornih festivala, kako u Hrvatskoj tako i diljem Europe. Nastupi na međunarodnim festivalima omogućuju razmjenu kulture, upoznavanje s drugim tradicijama i povezivanje s drugim folklornim skupinama. To može dodatno promovirati turizam u Hrvatskoj, privlačeći posjetitelje iz cijelog svijeta koji su zainteresirani za raznolikost i bogatstvo folklornih izričaja. U konačnici, zvončari imaju pozitivan utjecaj na turizam u Hrvatskoj pružajući jedinstveno iskustvo posjetiteljima, promovirajući kulturnu baštinu zemlje i pridonoseći gospodarskom razvoju lokalnih zajednica. Njihova tradicija i atraktivnost kao turističke atrakcije nastavit će privlačiti ljude iz cijelog svijeta i očuvati bogatstvo hrvatske kulturne raznolikosti.

Kulturni turizam igra ključnu ulogu u razvoju država iz različitih razloga. Evo nekoliko ključnih razloga zašto je kulturni turizam važan za dobrobit jedne države: Ekonomska dobrobit: Kulturni turizam privlači posjetitelje koji troše novac na smještaj, hranu, suvenire, i druge usluge i proizvode lokalnih poduzetnika. Ovo stvara prihode i radna mjesta za lokalno stanovništvo, što direktno pridonosi ekonomiji zemlje. Očuvanje kulturne baštine: Kroz turizam, ljudi imaju priliku upoznati i cijeniti kulturnu baštinu jedne zemlje, uključujući povijesne spomenike, tradicionalnu umjetnost, jezik, i običaje. Ovaj interes posjetitelja često dovodi do veće pažnje i ulaganja u očuvanje tih kulturnih resursa. Međunarodni dijalog i razumijevanje: Turistički razmjena potiče međunarodni dijalog i razumijevanje između različitih kultura. Ovaj međukulturni kontakt može pridonijeti smanjenju predrasuda i stereotipa, što pridonosi globalnom miru i razumijevanju. Poticanje lokalnih zajednica: Kulturni turizam može potaknuti lokalne zajednice da sačuvaju svoje tradicije i običaje jer postaju svjesne vrijednosti koje turisti vide u tim elementima njihove kulture. Razvoj infrastrukture: Povećani posjet turista može potaknuti investicije u infrastrukturu kao što su putovi, zračne luke, hoteli, muzeji i druge turističke atrakcije. Ova poboljšanja koriste i lokalnom stanovništvu. Edukacija i svijest: Turističke aktivnosti često imaju edukativni karakter. Posjetitelji mogu naučiti o povijesti, umjetnosti, jeziku i drugim aspektima kulture posjećene zemlje. Ovaj oblik obrazovanja pridonosi širenju znanja i svijesti među ljudima. Dugoročni održivi razvoj: Razvijanje kulturnog turizma na održiv način može osigurati dugoročne ekonomske koristi, čuvajući prirodne i kulturne resurse za buduće generacije. Sve ove komponente kulturnog turizma pridonose ekonomskom razvoju i jačanju kulturnog

identiteta jedne države, čineći ga važnim segmentom njezinog ukupnog prosperiteta. Taj jaki kulturni utjecaj imaju upravo zvončari koji spadaju pod nematerijalnu kulturnu baštinu te su jedan vrlo bitan dio kolaža kulturne baštine Republike Hrvatske i daju na značaju i turizmu te prepoznatljivosti.

Literatura

1. Eastland – Whittney, P. (1985.), *Pusno vreme i zvončari: an analysis of carnival behaviour in Kastavština, Croatia*, University of California, Santa Barbara
2. Hrvatin, J. O. (2011.), *Pusni običaji liburnijskoga krasa: sela Brdce, Šapjane, Pasjak, Rupa i Lipa*. u: *Zbornik Liburnijskog krasa*, Matulji: KUD „Danica“ Pasjak, Općina Matulji
3. Jardas, I. (1957.), *Kastavština: građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
4. Kukurin, B. (1981.), *Usmeni narodni teatar na tlu Istre i Hrvatskog primorja*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
5. Lozica, I. (1997.), *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb
6. Matetić, F. (2011.), *Breme i počivalo. Zvoneća – dela i užanci*, Naklada Kvarner, Novi Vinodolski
7. Nikočević, L. (2012.), *Zvončari i njihovi odjeci. Etnološka analiza višestrukih konteksta suvremenih pokladnih običaja Kastavštine*, Filozofski fakultet, Odsjek za Etnologiju, Zagreb
8. Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
9. Širola, B. (1934.), *Zvončari. Etnografska istraživanja i građa*, Etnografski muzej, Zagreb
10. Udović, T. (2010.), *Halubajski zvončari kao kulturno nematerijalno dobro Halubja*, Završni izvještaj istraživanja iz kolegija Metodologija istraživanja u kulturi, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Odsjek za kulturalne studije, Rijeka

Popis slika

1. Sl. 1. Skupina halubajskih zvončara pozira, Izvor: Slikao autor rada u knjizi „Halubajski zvončari“, za nakladnika Dalibor Marčelja, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 205.
2. Sl. 2. Prikaz „mićih zvončara“, Izvor: <http://kvarnerski.com/mici-zvoncari-pul-marceji/>, 19. veljače 2023.
3. Sl. 3. Tonski zapis zvončarske himne , Izvor: Autor rada slikao prikaz mobitelom, preuzeto iz knjige: Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, str. 30.
4. Sl. 4. Prikaz siluete prvotnih zvončara, Izvor: Autor rada slikao prikaz mobitelom, preuzeto iz knjige: Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, Rijeka str. 17.
5. Sl. 5. Halubajski zvončari i njihova specifična odjeća i maske te balte, Izvor: Slikao autor rada u knjizi „Halubajski zvončari“, za nakladnika Dalibor Marčelja, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 160.
6. Sl. 6. Zvončari kao motiv likovnog izražavanja, Izvor: <https://crocodileprints.com/>, Datum pristupa: 24. veljače 2023
7. Sl. 7. Naslovna stranica za knjižnicu *Rukavački zvončari*, 1973. Autor: Franjo Šepić – Bertin, Izvor: Slikao autor diplomskog rada Filip Boldin, iz knjige : Šepić – Bertin, F. (1997.), *Zvončari, partenjaki, feštari, maškare*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka,, str. 82.
8. Sl. 8. Otac i sin zvončari – nasljedstvo, Izvor: Slikao autor rada u knjizi „Halubajski zvončari“, za nakladnika Dalibor Marčelja, Tiskara Zambelli, Rijeka, str. 227.

SAŽETAK

Zvončari su tradicionalna maskirana skupina koja sudjeluje u pokladnim običajima, posebice prisutna u nekim dijelovima Hrvatske kao što su Kastav, Matulji, Mrkopalj i druga mjesta u okolici Rijeke. Ovi običaji obično padaju u razdoblju od Božića do korizme, s vrhuncem tijekom poklada, prije početka korizme. Zvončari su prepoznatljivi po svojim maskama i zvonima koje nose oko pojasa, ruku ili nogu. Ova zvona obično imaju cilj otjerati zle duhove i donijeti plodnost i dobru žetvu u novo godišnje razdoblje. Kroz bučne obredne plesove i mimohode, zvončari simboliziraju borbu između zime i proljeća te starog i novog godišnjeg ciklusa. Pokladni običaji uključuju različite rituale i ceremonije koje obilježavaju kraj zimske sezone i dolazak proljeća. Osim zvončara, tu su i druge maskirane skupine, poput maškara, koje se također pojavljuju u raznim oblicima i kostimima. Maškare često koriste humor, satire i izražajnost kako bi izrazile različite aspekte ljudskog života, kritizirajući društvene norme ili prikazujući fantastične likove. Maškare i zvončari ne samo da pružaju zabavu lokalnoj zajednici, već i čuvaju kulturno nasljeđe i tradiciju koja se prenosi s generacije na generaciju. Ovi običaji često uključuju sudjelovanje cijele obitelji i zajednice te imaju važnu ulogu u očuvanju identiteta i povezanosti s lokalnom kulturom i poviješću.

Svakog pokladnog razdoblja, Hrvatska oživi svoju bogatu tradiciju zvončara i maškara, običaje koji se protežu stoljećima unatrag. Ovi običaji ne samo da su dio lokalnog folklor, već predstavljaju duboko ukorijenjenu povezanost s prirodom, kulturom i društvenim identitetom. Zvončari su možda najupečatljiviji likovi pokladnih običaja. Njihove maske, često izrađene od drva ili gipsa, i zvona koja nose proizvode karakterističan zvuk koji odjekuje kroz sela i gradove. Zvončari dolaze u raznim oblicima, od velikih, impresivnih figura s upečatljivim maskama do manjih grupa koje djeluju na lokalnoj razini. Njihov dolazak označava početak pokladnih svečanosti i podsjeća na antičke rituale izbacivanja zlih duhova i pozdravljanja proljeća. Maškare također imaju svoje mjesto u ovom šarenom karnavalskom krajoliku. Dok zvončari često predstavljaju arhetipske likove kao što su medvjed, vuk, vrag ili babaroga, maškare su više sklonije humoru i satiri. Kroz svoje kostime, mimiku i plesne pokrete, maškare izražavaju širok spektar tema, uključujući politiku, društvene norme, ali i svakodnevne situacije iz života. Njihov dolazak obično je popraćen glazbom, plesom i obiljem hrane i pića, stvarajući veselu atmosferu koja okuplja ljude svih dobnih skupina.

Pokladni običaji u Hrvatskoj također obuhvaćaju razne druge aktivnosti, poput tradicionalnih igara, natjecanja u plesu ili kostimiranim povorkama. Ovi događaji okupljaju zajednicu i omogućuju ljudima da se povežu i podijele radost i zabavu. Važno je napomenuti da su ovi običaji, iako često povezani s religijskim ili mitološkim motivima, također prilika za ljudsku kreativnost, inovaciju i društvenu interakciju. Kroz pokladne običaje, Hrvatska slavi svoju bogatu kulturnu baštinu i podsjeća na važnost čuvanja tradicije i zajedničkog identiteta. Ovi običaji nisu samo obične *fešte*; oni su živa veza s prošlošću koja se prenosi na buduće generacije, osiguravajući da se bogata kulturna baština nastavi i dalje živi.

SUMMARY

Bell ringers are a traditional masked group that participates in carnival customs, especially present in some parts of Croatia, such as Kastav, Matulji, Mrkopalj, and other places around Rijeka. These customs usually fall between Christmas and Lent, peaking during Shrove Tuesday, before Lent begins. The bell ringers are recognizable by their masks and bells that they wear around their belts, arms, or legs. These bells are usually meant to ward off evil spirits and bring fertility and a good harvest into the new year. Through noisy ritual dances and processions, the bell ringers symbolize the struggle between winter and spring and the old and new annual cycle. Christmas customs include various rituals and ceremonies that mark the end of the winter season and the arrival of spring. In addition to bell ringers, there are other masked groups, such as masquerades, who also appear in various forms and costumes. Masquerades often use humour, satire and artistic flair to depict different aspects of human life, criticizing social norms or portraying fantastical characters. Masquerade and bell ringers not only provide entertainment to the local community but also preserve cultural heritage and traditions that are passed down from generation to generation. These customs often involve the participation of the entire family and community and play an important role in preserving identity and connection with local culture and history.

Every carnival period, Croatia revives its rich tradition of bell ringers and masquerades, customs that stretch back centuries. These customs are not only part of local folklore but represent a deep-rooted connection with nature, culture, and social identity. The bell ringers are perhaps the most memorable characters of carnival customs. Their masks, often made of wood or plaster, and the bells they carry produce a distinctive sound that echoes through villages and towns. Ringers come in many forms, from large, imposing figures with striking masks to smaller groups operating at a local level. Their arrival marks the beginning of carnival festivities and reminds of the ancient rituals of expelling evil spirits and welcoming spring. Masquerade also has its place in this colourful carnival landscape. While the bell ringers often represent archetypal characters such as a bear, wolf, devil or babaroga, masqueraders are more prone to humour and satire. Through their costumes, facial expressions, and dance movements, masquerades express a wide range of topics, including politics, social norms, but also everyday life situations. Their arrival is usually accompanied by music, dancing, and plenty of food and drink, creating a joyful atmosphere that brings together people of all ages.

Christmas customs in Croatia also include various other activities, such as traditional games, dance competitions, or costume parades. These events bring the community together and allow people to connect and share joy and fun. It is important to note that these customs, although often associated with religious or mythological motifs, are also an opportunity for human creativity, innovation, and social interaction. Through carnival customs, Croatia celebrates its rich cultural heritage and reminds us of the importance of preserving tradition and shared identity. These customs are not just ordinary festivities; they are a living link to the past that is passed on to future generations, ensuring that a rich cultural heritage continues and lives on.

Lektorirala: Mia Madalena Vuković, mag. oec.